

ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ

Выпуск №10 (48)
(кастычнік)

www.lit-bel.org www.novychas@gmail.com

Культурна-асветніцкі праект Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага часу»

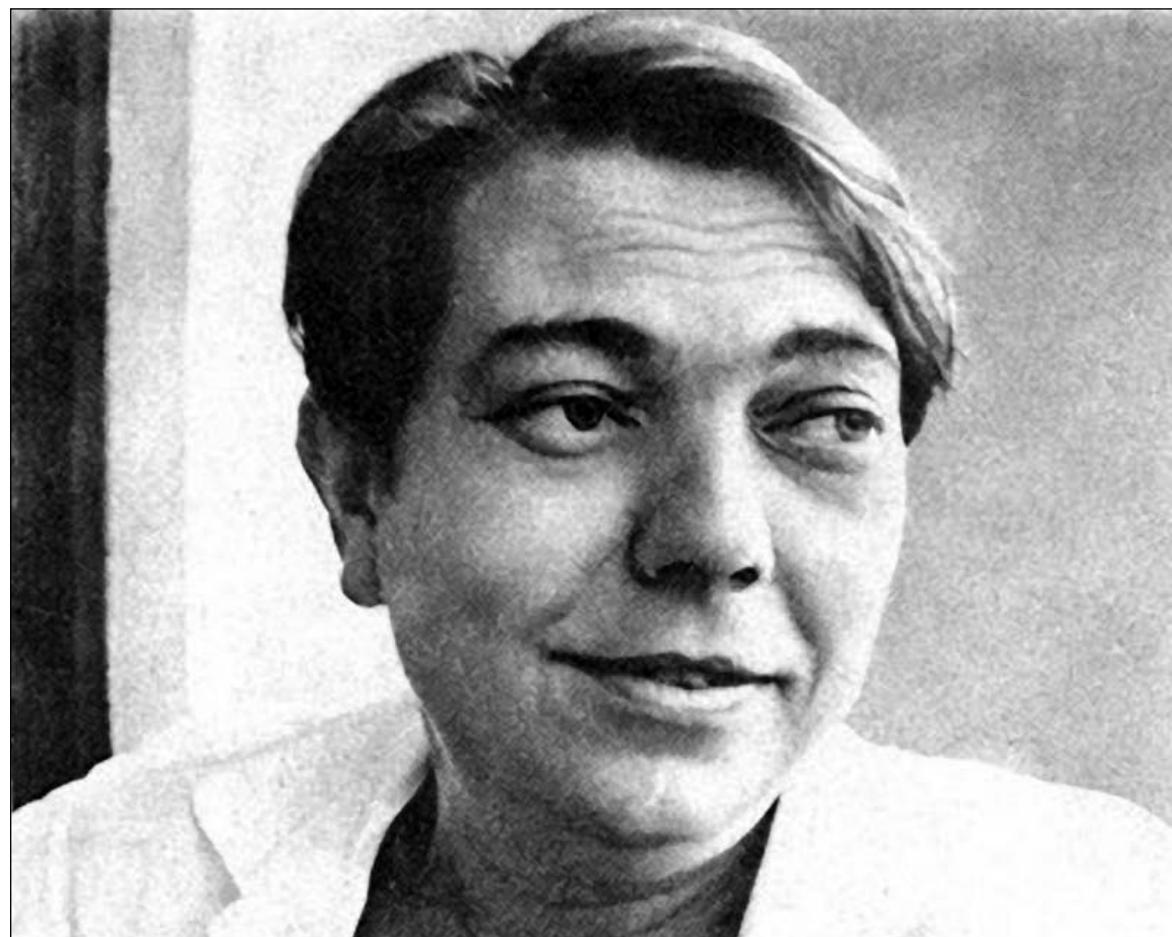
АНОНС

«ПАДЗЕІ»: новіны літаратурна-грамадскага жыцця.....	c. 2
«ПАЭЗІЯ»: вершы Васіля ПАНКРАТАВА.....	c. 3
«ПАМЯЦЬ»: успаміны Сяргея ЗАКОННІКАВА пра Уладзіміра КАРАТКЕВІЧА.....	c. 4
«ПЕРАКЛАДЫ»: старонкі новага нумара інтэрнет-часопіса «ПРАЙДЗІСВІТ».....	c. 5-6
«ПАЭЗІЯ»: вершы Рагнеды МАЛАХОУСКАГА.....	c. 7
«ПРОЗА»: «Мост праз Дунай» Міколы ІЛЬЮЧЫКА.....	c. 8-9
«ГУМАР»: гарэзныя прыпейкі Алеся НАЎРОЦКАГА.....	c. 10
«ШКАЛЯРЫЙ»: Уладзімір АРЛОУ — пра разгром татараў пад Клецкам.....	c. 11
«ЭС»: «Чарэя Мілаша» ад Сяргея ХАРЭУСКАГА	c. 12
«ШЫТАК»: вершы Эдуарда ДУБЯНЕЦКАГА	c. 13
і Алеся МАКРАЦОВА	c. 14
«ЧЫТАЛЬНЯ»: дэбютная аповесць Сяргея ЕГАРЭЙЧАНКИ.....	c. 14-15
«ДЗЕЯПІС»: новыя выданні праз анонсы часопіса «ДЗЕЯСЛОУ».....	c. 16

ПАМЯЦЬ

АХОУНАЯ ЗОРКА

ЗГАДКІ ПРА УЛАДЗІМІРА КАРАТКЕВІЧА

Сяргей ЗАКОННІКАУ

Вясной 1984 года ў рэанімацыйнай палаце, калі я паіў з лыжачкі журавінавым морсам спакутаванага, знясленага хваробаю Валодзю, ён прашаптаў: «Помніш, што напісаў табе на сваёй «Чазенії? Хай будзе так...». Як можна было забыцца! Жышчэ са студэнцтва гэты самы беларускі беларус стаў для мяне святым чалавекам.

Я помніў слова пра «далёка-ходнія дрэва жыцця» і наказ. А яшчэ ў душы назаўсёды засталіся радкі з непаўторнай аповесці: «Укарніца на камяністым, не-ўладкаваным беразе жыцця, мудра, уладна, пышчотна свідраваш каранямі зямлю. Араць яе для будучыні... Як чазенія...». Так апантана, самаахвярна жыў і пісаў дзеля Беларусі свае неўміручыя книгі Уладзімір Караткевіч.

Ён застаецца самым любімым і чытаемым пісьменнікам. У ягоных творах жывуць мудрасць

і развага, якія падабаюцца людзям сталага веку, рамантыка і прыгодніцтва, якія імпануюць моладзі, дзесятам, рыцарства і мілосць, ласка і пяшчота, якія зачароўваюць жанчын, дзяўчат.

Высокім інтэлектам, энцыклапедычнай дасведчанасцю, багатай фантазіяй, выклічнай інтуіцыяй пазначана ўся творчасць Караткевіча, пачынаючы ад верша «Машэка», які быў надрукаваны ў 1955 годзе ў часопісе «Польмя», і да пасмяротнай книгі з сімвалічнай назвай «Быў. Ёсь». Буду...». Уражвае ягоная працавітасць, шматтраннасць таленту, які бліскуча змог увасобіцца ў пазіі, гістарычных раманах і аповесцях, апавяданнях, эсэ, нарысах, публіцыстычны, п'есах, кінасцэнтрах, крытыцы, ма-люнках. Такое бывае надзвычай рэдка і, як кажуць у народзе, ідзе ад Бога.

У майго пакалення, якое прыйшло ў свет адразу пасля самай крылавай вайны XX стагоддзя, імкненне да прадыды і справядлівасці, нацыянальнае сведомасць, чалавечая годнасць вырасталі пад крылом не толькі Я. Купалы, Я. Коласа, М. Багдановіча, але і П. Панчанкі, В. Быковы, У. Караткевіча. Якраз у

час нашага студэнцтва адна за другой выходзілі іхнія адметныя, прыцягальныя кнігі. «Пры святле маланак» (Панчанка), «Мёртвым не баліць» (Быкаў, у часопісе «Маладосць»), «Каласы пад сярпом тваім» (Караткевіч) — адны толькі гэтыя творы абуджалі душу, беспаваротна рабілі нехляміжых, наўгных вясковых хлопцаў і дзяўчат, гадаваных у нястачы, у паслявальным холадзе і голадзе, выхаваных ужо зрусіфікаванай школаю, перакананымі беларусамі. За такое шчасце, як гаварыў яшчэ адзін любімы мною дарадца Фёдар Міхайлавіч Янкоўскі, «і за гарюю пакланяюся» самай светлай часіне ў жыцці — студэнцтву, сваім выдатным літаратурным настаўнікам.

Любоў да роднага слова, якую запалілі ў сэрцы слáўнія людзі і творцы, я стараўся перадаць сваім вучням, калі пачаў працаваць за-вучам-арганізаторам, выкладаць беларускую мову і літаратуру ў Клетнаўскай СШ Барысаўскага раёна. Мы выпускалі настенную літаратурную газету, рукапісны часопіс, дзе выяўлялі творчыя здольнасці і старшакласнікі, і малыя, двойчы іхнія вершы, замалёўкі друкавала раённая газета. Пра такі выхаваўчы вопыт расказала «Комсомольская

правда». Першым, хто паведаміў і парадаваўся за мяне, быў Ка-раткевіч.

Пасля катастроfy аўтобуса, у якім я ехала ў Барысаў атрымліваў бланкі атэстатаў для выпускнікоў школы, мне давялося спыніць настаўніцкую працу і перабірацца да бацькоў. Левае плячо і рука восем месяцаў былі ў гіпсе. Але доўга хварэць на радзіме не далі. Спачатку працаваў у раённай газете «Патрыёт», а затым выбралі другім сакратаром Вушацкага райкама камсамола. Хацелася зрабіць нешта добрае для моладзі ў яе культурным развіцці. Пачаў прылучаць хлопцаў і дзяўчат да беларускага літаратурнага друку, наладжваў сустрэчы з артыстамі, журналістамі і, канешне ж, з пісьменнікамі-землякамі.

А сюрпризам стаў прыезд Уладзіміра Караткевіча. Ліпеньскай суботніяй раніцою я павінен быў ехаць з моладдзю райцэнтра на касьбу. Прачнúйся рана, пагаліўся, паснедаў і пашыбаваў да плошчы. Ні народу, ні машын яшчэ не было, а на ганку райкама сядзеў і драмаў адзінокі чалавек. Падышоў бліжэй і вачам не магу паверыць — Караткевіч! Дакрануўся да пляча: «Уладзімір Сямёновіч, гэта вы? А чаму тут мэнчыцца? Чаму не зайшлі да мяне?». Ён заўсіміхается: «Здароў! Ага, зараз я табе на пастой прывяду цэлую банду. Бачыш, колькі вунь там вучоных у аўтобусе кімарыць? Гэта Акадэмія навук вывучае помнікі гісторыі. Дайшлі чарга і да вашага Вушацкага раёна. Тут у групе Валя мая, ну дык і я рашыў паехаць з імі. А я, дарэчы, цябе чакаў, вартаўнік сказаў, што хутка будзе. Чакаў, ды і задрамаў. Слухай, Сярожа, памажы з транспартам. Мы падзелімся па маршрутах, хутчэй ўсе будзе зроблены».

Я радаваўся прыезду Караткевіча, а яшчэ таму, што якраз была магчымасць дапамагчы. «Не турбуйцесь, нешта прыдумаем. А пакуль што гарантую наш «газік». Пайшлі да мяне, хоць крыху перакусіце», — запрасіў нечаканага, дарагога госця.

У кабінек згатаваў кавы, знайшоў нейкую печынь, пасадзіў у крэсла: «Сілкуйцесь!». А сам

прыхапіў даведнік «Пісьменнікі Савецкай Беларусі» і падняўся на чацвёрты паверх. Я ведаў, што першы сакратар райкама партыі ў летнія дні прыходзіць на службу рана. «Васіль Кірылавіч, добры дзень! У мяне добрая навіна. Караткевіч да нас прыехаў» — выгукнуў з парога. Той падняў вочы ад папераў, зняў акуляры і разгублены перапытава: «Караткевіч? Гэта які? Рэктар педінстытута?». Я зразумеў, што нездarma прыхапіў даведнік. «Ды не. Гэта выдатны наш пісьменнік Уладзімір Караткевіч. Яму транспорт трэба, давайце дапаможам слай-

наму чалавеку. Можна, я зараз яго прывяду, пагаворыце?»

Караткевіч ісці да Пасаха не хадеў: «Ведаю я іх, гэтых партыйных чыноўнікаў. Усе далдоны і зануды. Будзе мне зараз пра надоі і прывагі расказваць. Лепш бы ты сам дамовіўся. Ды і паглядзі, як я апрануты! Каля гэтых помнікаў усё папарваў ушчэнт». Апратка ў Караткевіча і сапраўды была вяёлаю. Зверху, праўда, мелася модная махровая, салатавага колеру майка з замочкам, затое ніз «падгуляў» — злінялая, выцвілае на сонцы сінле трыко, дзіркі ў якім «зашыты» тонкім медным дротам. Але я супакоіў: «Нічога, Уладзімір Сямёновіч! У нас тут на ўборы не зважаюць. Галоўнае — сам чалавек».

Транспартную проблему мы вырапышлі хутка. Дамовіліся, што экспедыцыя будзе карыстацца, акрамя нашага камсамольскага, яшчэ і «газікам» Пасаха, а ён перасядзе на «Волгу», якую ўрайкам мелі для выезда ў Віцебск і Мінск. Караткевіч пасля дыфірамбай у свой адрас сядзеў у кабінек сакратара ашаломлены. Такога ён не чакаў.

Тыя ліпеньскія дні 1972 года, якія згадваю, запомніліся не аднаму мне, а і многім майм землякам, бо Караткевіч сустракаўся і гутарыў з імі паўсюль: проста на вяскоўных вуліцах, у хатах, а з моладдзю каля вечаровага вогнішча на беразе возера Вечалле. Я пабачыў ягоную незвычайнью дапытлівасць. Ён абледзеў усе вушацкія валатоўкі, рэшткі храмаў, помнікі, могілкі, абмазаў, як кажуць, кожную цаглінку каменем.

Валодзю быў выдатным апавядальнікам і ўмёў слухаць іншых. Столікі цікавага, невядомага пра гісторыю Беларусі, пра многія куточки роднага краю пачуў я ад яго ў тых дні і пасля! На маё здзіўленне: «Адкуль такія веды?» Караткевіч аднайчы адказаў так: «Я ж, браце, вандроўнік засцяты. Колькі пераходжана гэтым хвормі нагамі, колькі перабачана гэтымі стомленымі вачымі! А яшчэ архіўы. Табе і ў страшным сне не прысніца, колькі пылу пераглытаў я ў сковішчах, колькі старонак дакументаў перагартаў. Не толькі дома, але і ў Кіеве, Львове, Вільні, Ленінградзе, і далёка за мяжою».

Начавалі Валодзя з Валяю ў маёй невялічкай кватэры. На падлогу паслалі свежае сена, накрылі яго капамі, атрымалася ўтульная пасцеля, у якой добра было і размаўляць, і засынаць. Караткевіч быў мастак на ўсялякія прыдумкі. Маю маленьку дачушку Алёнку ўразіла, як дзядзька Валодзя па-майстэрску выконваў розныя мелодыі на дзіўным музычным інструментце... сваіх надзымутых шчоках.

Працяг на стар. 12 (4) ▶

▶ НАВІНЫ

«БАБІНА ЛЕТА НІНЫ МАЦЯШ»

Так, «Бабіна лета ў Белаазёрску», назвала вянок санетаў выдатная беларуская паэтэса Ніна Мацяш. Яе зямное жыццё перапынілася два гады таму. І вось ад гэтага кастрычніка тая назва будзе менаваць паэтычнае штогадовае літаратурнае свята, якое праводзіцца ў гонар славутай паэтэсы ў яе родным горадзе.

6 кастрычніка Белаазёрск стаў міжнародным цэнтрам беларускай літаратуры, бо на «Бабіна лета Ніны Мацяш» з'ехаліся не толькі пісьменнікі з Мінска (Анатоль Вярцінскі, Васіль Жуковіч, Сяргей Панізьнік, Алеся Пашкевіч, Алеся Разанаў, Міхася Скобла), з Брэста і Берасцейшчыны (Іван Мельнічук, Мікола Папека, Лявон Валасюк, Мікола Аляхновіч, Генадзь Праневіч, Анатоль Крэйдзіч ды іншыя), але і з Польшчы ды Бельгіі. Паэтычнае свята робіцца міжнародным, і не выпадкова: светлай памяці Ніна Мацяш была не толькі чуллівым і ўзнёслым лірыкам, але і працавітым перакладчыкам, якай перастварыла на родную мову сотні твораў замежных паэтаў і празаікаў. А яшчэ кволая паэтэса выявіла і ўзорную грамадзянскую моцу, калі ў апошнія гады свайго жыцця ўзначальвала і апека-

валася Берасцейская абласное аддзяленне Саюза беларускіх пісьменнікаў.

Госці наведалі мемарыяльную кватэру Ніны Мацяш, усклалі кветкі на магілу паэтэссы.

Вялікая зала гарадскага Дома культуры была запоўненая. Прышлі пакланіцца памяці паэтаў настаўнікі, вучні, бібліятэкі, землякі. І, безумоўна, блізкія сябры і родзічы.

«Яе шанавалі і любілі, ёю ганарыліся», — адзначыў кіраўнік Брестскага аддзялення Саюза беларускіх пісьменнікаў Іван Мельнічук. — Гэта дарагі нам чалавек, мы проста ганарымся тым, што ў нас былі такія людзі. Я б сказаў, што гэта ў міжнародным плане вядомы чалавек, яна шмат зрабіла перакладаў, каля 20 кніжак перакладаў пісьменнікаў розных краін. Гэта славутасць, якую нельга забываць».

У гарадскую бібліятэку Белаазёрску, якая цяпер носіць імя Ніны Мацяш, старшыня СБП Алеся Пашкевіч перадаў нумары берасцейскага абласнога альманаха «Жырандоль», ініцыятарам выдання і рэдактарам якога была Ніна Язэпаўна.

Тры гадзіны ў вялікай зале Дома культуры гучалі ўспаміны і вершы сяброў па піры Ніны Мацяш: Анатоль Вярцінскага, Сяргея Панізьніка, Алеся Разанаў, Васіля Жуковіча, Міхася Скоблы, Лявона Валасюка, Міколы Папекі, Генадзь Праневіча, Міколы Аляхновіча і іншых. Гучай голас самой Ніны і створаныя ёй песні...

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ ПЛАТФОРМА КУЛЬТУРЫ?

У Беларусі ствараецца нацыянальная платформа грамадскіх аўяднанняў па пытаннях культуры ў межах рэалізацыі праекта АБСЕ «Развіццё патэнцыялу для супрацоўніцтва дзяржаўных і грамадскіх арганізацый».

Першае пасяджэнне ўдзельнікаў платформы незалежных грамадскіх аўяднанняў па пытаннях культуры прайшло 1 кастрычніка. У ім прынялі ўдзел кіраўнікі і прадстаўнікі грамадскіх аўяднанняў, якія працуяць у сферы культуры, сярод якіх Беларуская канфедэрацыя творчых саюзаў, Беларуская добраахвотнае таварыства аховы помнікаў

гісторыі і культуры, Саюз беларускіх пісьменнікаў, Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны, Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына», моладзеўае грамадскае аўяднанне «Гісторыка», Рэспубліканскі камітэт прафсаюзаў працаўнікоў культуры, дэпутаты парламента, члены камісіі Палаты прадстаўнікоў па адукацыі, культуры, науцы і навукова-тэхнічным прагрэсе, а таксама члены Грамадскага консультатыўнай рады пры Адміністрацыі прэзідэнта.

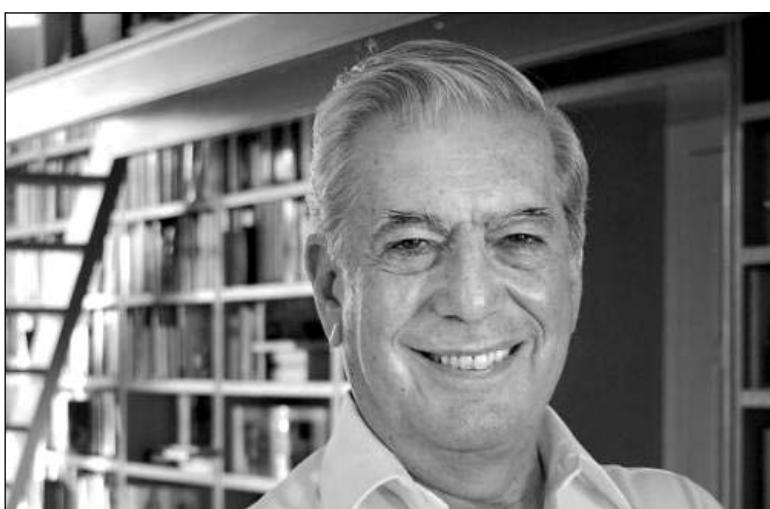
Як паведаміў БелаПАН кіраўнік праекта АБСЕ, старшыня праклінення Грамадскага аўяднання «Цэнтр СКАФ», член Грамадска-кансультатыўнай рады Юрый Загуменнаў, ўдзельнікі пасяджэння абмяняліся меркаваннямі па актуальных

проблемах захавання культурнай спадчыны і развіцці нацыянальнай культуры. Яны прывіталі стварэнне пры Міністэрстве культуры органаў дзяржаўна-грамадскага ўзаемадзеяння — Грамадскай наглядальнай камісіі па ахове гісторыка-культурнай спадчыны і Грамадскай рады па спраўах беларускай дыяспары. У той жа час яны адзначылі неабходнасць наладжвання эффектыўнага межанізу гэтага ўзаемадзеяння, каб грамадзянская супольнасць магла рэальная ўплываць на працэсы, якія адбываюцца ў сферы культуры.

На пасяджэнні было прынята рашэнне працягнуць працу па стварэнні кансалідаванай пазіцыі грамадскіх аўяднанняў па пытаннях культуры і звярнуцца з прапановай да кіраўніка Адміністрацыі прэзідэнта Владзіміра Макея занесці ў тэматычны план працы Грамадска-кансультатыўнай рады пытанні развіцця нацыянальнай культуры.

МАРЫЁ ВАРГАС ЛЬЁСА — НОБЕЛЕЎСКІ ЛАЎРЭАТ

Лаўрэатам Нобелеўскай прэміі па літаратуре ў 2010 годзе стаў перуанскі празаік, драматург і палітык Марыё Варгас Льёса. 74-гадовага пісьменніка ўзнагародзілі з вельмі блізкай і вуху беларускіх літаратаў фармулёўкай: «за дэталёвае апісанне структуры ўлады, яскравыя вобразы супраціву і за яркае выяўленне чалавека, які паўстаў, змагаецца і церпіць паражэнне».

Марыё Варгас Льёса праславіўся дэбютным раманам 1963 года «Горад і сабакі» (кніга выклікала скандал на радзіме ў Перу, а ў колішнім СССР была культавай сярод моладзі). Сярод іншых кніг празаіка — «Зялёны дом», «Шпанікі», «Гутарка ў саборы», «Капітан Панталеон і рота добрых паслуг», «Хто забіў Паляміна Малера?», «Цётачка Хулія і пісака», «Вайна канца свету», «Гісторыя Майты», «Пахвальнае слова мачысе», «Сыштыкі дона Рыгабэрта», «Прыгоды брыдкага дзяўчыца». Варгаса Льёсу лічаць адным з найбуйнейшых лацінаамерыканскіх празаікаў XX стагоддзя і ставяць у адзін шэраг з такімі літнаватарамі, як Борхес, Гарсія Маркес і Карпасар.

Новы лаўрэат — член Іспанскай каралеўскай акадэміі, ганаровы доктар шэрагу ўніверсітэтаў Еўропы і Амерыкі, кавалер Ордэна Ганаровага легіёна, лаўрэат прэмій прынца Астурыйскага і Сервантэса, а таксама прэміі Чына дэль Дука.

Марыё Варгас Льёса нарадзіўся ў 1936 годзе ў Перу, апошнія гады жыве ў Мадрыдзе. У 1990 годзе быў

кандыдатам у прэзідэнты Перу ад партыі «Дэмакратычны фронт».

Дыплом лаўрэата і прэмію Марыё Варгас Льёса атрымае з рук шведскага караля Карла XVI Густава на цырымоніі, якая пройдзе ў Стокгольме ў дзень смерці заснавальніка прэміі Альфрэда Нобеля 10 снежня.

У спісе прэтэндэнтаў на Нобелеўскую прэмію застаюцца і беларусы: Святлані Алексіевіч і Рыгор Барадулін. Хаця поўны пералік застаецца засакрочаным, вядома, што сёлета ў яго ўваішоў семдзесят адзін пісьменнік.

Вялікія шансы атрымаць новага Нобеля па літаратуре маюць палякі, літаратуру якіх прадстаўляе Адам Загаеўскі. Яго імя брытанская букмекерская кампанія «Ladbrokes» называла ў ліку іншых магчымых пераможцаў 2010 года — Томаса Транстрэмера са Швецыі, Ко Ун з Паўднёвой Карэі, сірыйца Ала Ахмад Саїда.

Сярод іншых кандыдатаў быў пісьменнік і больш вядомы: Умберта Эка, Мілан Кундэрэ, Харукі Муракамі. Сярод іх — і два расійскія: Бэла Ахмадуліна і Яўген Еўтушэнка.

КОНКУРС «КАЗКА ДЛЯ КАРАТКЕВІЧА»

Гэты конкурс ініцыяваў віцебскі тэатр «Лялька». Да ўдзелу запрашаюцца самыя юныя літаратары, акурат ва ўзросце гледачоў «Лялькі», якім у сярэднім ад 5 да 16 гадоў.

Як адзначыла загадчыца літаратурнай часткі лялечнага тэатра, старшыня Віцебскага абласнога аддзялення Саюза беларускіх пісьменнікаў Людміла Сіманёнак, ён прысвечаны 80-м угодкам Уладзіміра Карапкевіча, якія адзначыла сёлета 26 лістапада.

Літаратары-пачаткоўцы могуць прапанаваць на разгляд журы адну-дзве казкі на беларускай мове агульным аб'ёмам не больш за 3 друкаваныя старонкі. Людміла Сіманёнак адзначыла, што найбольш высока будуть ацэненыя творы з персанажамі беларускай міфалогіі, такім, як цмок, вайкалак, лясун і г.д.

Казкі можна дасылаць на электронны адрас тэатра, перасылаць па пошце і нават аддаваць дзяжурнаму адміністратору перад пачаткам лялечных прадстаўленняў — у «Ляльцы» распачаўся новы тэатральны сезон.

Творы прымаюцца да 1 лістапада, а ўганараванне пераможцаў адбудзеца на пачатку снежня.

Гэта ўжо другі конкурс для юных літаратараў, які ладзіць тэатр «Лялька» — летасць было арганізавана паэтычнае «спаборніцтва», пасля якога аўтары лепшых беларускамоўных вершаў атрымалі ганаровыя дыпломы ды кнігі ў падарунак.

Матэрыялы старонкі падрыхтаваны паводле Радыё Рацыя, Радыё Свабода, Белапан і ўласнай інфармацый

ПАМЯЦЬ

АХОЎНАЯ ЗОРКА

ЗГАДКІ ПРА УЛАДЗІМІРА КАРАТКЕВІЧА

◀ Працяг.
Пачатак на стар. 9 (1).

Потым Валодзя (адзін, з жонкаю, з сібрамі) часта бываў на Вушаччыне. Ён зблізіўся з майм бацькам, мамай, упадабаў наш родны дом, які стаіць у маліяйнічай мясціне — на беразе возера Глыбачка. З дапамогай таты падрыхтаваў некалькі тэлеперадач пра Вушаччыну, яны рэгулярна ліставаліся.

У 1975 годзе мяне перавялі ў рэдакцыю газеты «Чырвоная змена» ў Мінск. Помнічы наказ Валодзі, я пакарыстаўся сваёй пасадай загадчыка аддзела сельскай моладзі і аўтадзіў шмат куточку Беларусі. Пісаў рэпартажы, замалёўкі, нарысы пра маладых механізатораў, даярак, настаўнікаў, клубных і бібліятэчных працаўнікоў, а яшчэ стараўся не абмінуць ніводнага раённага музея, аглядаў ацалелыя храмы, старыя будынкі, паркі, сустракаўся і гутарыў з доўгажыхарамі. Гэтыя вандруўкі, непасрэднае дакрананне душою да сівой мінуўшчыны дапамаглі зразумець значнасць, маштаб усяго, што ўзнімала і даносіла да чытачоў самадытная, непаўторная творчасць Караткевіча. Ён вяртаў заўтую і знявецянную душу народа, які мае права быць роўным паміж іншымі. Ён абуджаў нашую годнасць, патрыятычныя пачуцці і жаданне зрабіць хоць нешта добрае для «зямлі пад белымі крыламі», для ўсіх, хто жыве і будзе жыць тут:

*Абяцаюць нам новы раскошны дом,
Але ТУТ нам жыць і канець,
Тут пад кожным навекі
забытым бугром
Наши продкі забітыя спяць.
Яны аддалі нам меч і касу,
Слова з вуснаў, цяпер нямых...
І нам немагчыма пайсіці адсюль
І пакінуць са смерцю іх.*

Калі перачытваеш Караткевіча, то заўважаеш, што самыя блізкія яму слоў — Гонар, Годнасць, Сумленне, Праўда. Яго заўсёды турбала думка: як захаваць, абараніць і ўмацаваць годнасць чалавека, на што яму абаварціся ў гэтым жыцці? Такім разумам прасякнутыя ўсе кнігі пісьменніка. І ён знаходзіць адказ: наша трываласць — у памяці, у павазе да матэрыйнай і духоўнай спадчыны беларускага рода, у любові да роднай зямлі, у вернасці мудрым, гуманістычным традыцыям працаўвітых і вольна-любівых продкаў.

Вандруўкі па Беларусі (працаўяў я яшчэ і ў газете «Звязда»), заглыбленне ў яе гісторыю пераканалі мяне, што багатая мастацкая фантазія, рамантызм Караткевіча заўсёды маюць пад сабою реальныя грунт. Многія ягоныя аповеды, якія, дарэчы, на вялікі жаль, не сталі старонкамі кніг, нягледзячы на пэўную казачнасць і легендарнасць, таксама чыста праўда. Напрыклад, палеская прыгажуна, рака Убарць, якую вельмі любіў Валодзя, сапраўды ў некалькіх месцах цячэ ў

гранітным ложы. Мне давялося ўбачыць грыбы, якія на глеі ў прыпяцкіх лазняках вымахваюць да паўметра...

Караткевічу жылося і працаўвалася няпроста. Гісторыя падае нам шмат прыкладаў, калі адданая, неймаверная па сіле любоў вялікага сына да свайго народа, да роднае зямлі натыкаецца на неразуменне, на адкрыту варожасць абмежаваных, неадукаваных, але «звышпільніх» сучаснікаў, якія рознымі шляхамі ўціскаюцца ў высокія крэслы і адчуваюць сябе ўладарамі жыцця.

Нямала крыўі і нерваў папсавалі Валодзю такія «ўладары», навешваючы на яго ярлык нацыяналіста. Я гэта добра ведаю, бо давялося працаўцаў загадчыкам сектара мастацкай літаратуры аддзела культуры ЦК КПБ, часта адстойваць лепшыя кнігі беларускіх пісьменнікаў ад нападу суседняга аддзела пропаганды і агітацыі, бачыць цемрашальскую валтузню мінскіх і маскоўскіх цэнзораў у цывільным і ў пагонах. Шмат разоў яны вышуквалі «нацыяналістычную крамолу», рэзалі па-жывому рукапісы Караткевіча. І не заўсёды можна было яму дапамагчы. Так здарылася з выдатным эсэ пра Міціслаў — адным з апошніх твораў Валодзя. Пасля цэнзарскіх чырвонікіх алоўкаў «чорных палкоўнікаў» з выдавецтва «Беларусь» яно выйшла ў кастрыраваным выглядзе. Але цешуся тым, што дапамог Караткевічу абараніць, адстаяць многае. Ён гэта заўсёды помніў.

Дарэчы, хачу зазначыць, што высокія, пільныя начальнікі, служкі савецкага суперінтэрнацыяналізму, хоць і ваявалі з нацыяналістам-Караткевічам, але чыталі ягоныя творы з вялікай цікаласцю і захопленасцю. Парафакс? Да не. Талент пісьменніка перамагаў іхня замшэлья ўяўленні пра «класавую чысціню», пра «ідэйную непахінасць». Праўда, гэтыя адносіны да творчасці Караткевіча і яго самога бытлі падпольнія, схаваныя ад іншых.

Ведаючы цану таленту і заслугам Караткевіча ў падняцці нашай літаратуры на новую высокую прыступку, перад ягоным 50-годдзем я пропанаваў сакратару ЦК КПБ па ідэалогіі А. Т. Кузьміну прадставіць Валодзю да

ўзнагароджання ордэнам Леніна. «Ну ты и загнул! Если бы даже здесь все согласились, так ведь в Москве не поймут. Ведь он же закоренелый националист», — такой была рэакцыя Аляксандра Трыфанавіча. Я запірэчыў: «Ніякі ён не нацыяналіст, а сапраўдны патрыёт Беларусі. А талент які!». Кузьмін зморшчыўся: «Да знаю я, знаю. Но это ничего не меняет».

Што было рабіць? Кажу: «А я наконт «трудавіка» (ордэн Працоўнага Чырвонага Сцяга на чыноўніцкім жаргоне)? Аляксандр Трыфанавіч падумаў і сказаў: «Трудно будет Бюро ЦК уговорить. Если только Пётр Міронович своё слово скажет». Машэраў важкім словам замацаваў рашэнне, дакументы я аформіў, яны пайшли ў Москву. Потым яшчэ доўга вяліся перамовы з ЦК КПСС, не хацелі партыйныя чыноўнікі ўшанаваць Караткевіча.

За гэты час здарылася страшная трагедыя — у кастрычніку 1980 года ў загадкавай аўтамабільнай катастрофе загінуў папулярны і любімы ў народзе

**На свой урачысты юбілейны вечар Валодзя прыйшоў
з ордэнам і добра падвеслены чаркаю**

Пётр Міронавіч Машэраў, у арганізаціі пахавання якога мне давялося ўдзельнічаць самым непасрэдным чынам, шмат перажыць. Першым сакратаром ЦК КПБ стаў Ц. Я. Кісялёў, які заўсёды добра адносіўся да беларускіх пісьменнікаў, цаніў іхнюю працу. Памочнікам у яго, як пры Машэраве, застаўся Віктар Якаўлевіч Крукаў.

Я часта турбаваў Крукава: як жа з узнагародай Караткевіча, калі прыйдзе стужка з паведамленнем? Нарэшце, у самы прытык да юбілею, Москва «разрадзілася»: Валодзя ўзнагароджаны, але не «трудавіком», а ордэнам Дружбы народа.

Ціхан Якаўлевіч Кісялёў у гэты дзень вылятаў у замежную камандзіроўку, здаецца, у Балгарыю, але захадеў асабісту павіншаваць Караткевіча з узнагародай. Званок у май кабінече, чую ў трубцы голас Крукава: «Сяргей Іванавіч, хутчэй заходзьце да мяня».

Памочнік сакратара папрасіў, каб я тэрмінова пайшоў да Ка-

раткевіча на кватэру і дапамог арганізаваць размову Ціхана Якаўлевіча з юбілярам. Бягучы праз вуліцу, званю. Адчыняе здзіўленая Валя і тывожна пытаем: «Сярожа, што здарылася, ты ж павінен быць на працы». Тлумачу патрэбу, а яна спалохана кажа: «Ідзі ў ванную і паглядзі на прыгажуна. Адмакае пасля ўчарашняга». Разуваюся і тэпаю да Валодзі. Ён ляжыць у ванне ў вялікай аблачыне пены, тырчиць толькі нос. Нешта паціхенъку мармыча, нібыта спявае, але бачна, што «лыка не вяжа». Валя застыла ў дзвярах, як раззлаваная мумія. Я кажу ёй: «Не хвалойся. Усё будзе ў парадку».

Прынёс у ванную табурэтку, паставіў каля Валодзі. Знайшлі даўжэйшыя провад да телефона, усталявалі апарат. Ён на гэтую падрыхтоўку не звяртаў нікай увагі. Толькі тады, калі я загаварыў каля ягонага вуха, страшэнна здзіўіўся і прамармытаў: «А ты чаго тут, я ж голы ляжу?». Супакоіў яго і сказаў: «Цябе ўзнагародзілі ордэнам Дружбы народаў. Табе зараз будзе тэлефанаваць Ціхан Якаўлевіч Кісялёў, віншаваць. Ты надта думкамі не расцякайся, бо не ў форме. Падзякую, ды і ўсё». Паўтарыў гэта некалькі разоў, таму што бачыў — не даходзіць. Званю Крукаву: «Караткевіч гатовы гаварыць».

Я трymаў руку Валодзі з тэлефоннай трубкай, каб ён не памакнуў яе ў воду, і таму добра чуў, як Кісялёў не казённа, сардечна віншаваў Караткевіча, выказваў яму слова ўдзячнасці за творчасць. А той у адказ, як папугай, пра маўляў: «Дзякую. Давер народу апраўдаю!». Адкуль ён узяў гэты «давер народу», не ведаю, відаць, па савецкай традыцыі, нагледзеўшыся ўручэння ўзнагароды па тэлевізары. А мене было так смешна, што баяўся, каб зусім не разрагатацца і не загубіць усю «аперацыю».

Нарэшце «размова» скончылася. Я забраў у Валодзі тэлефонную трубку, а ён з закрытымі вачымі прамармытаў: «А з кім, Сярожа, гэта я гаварыў?».

Да ўсёй гэтай мітусні з ордэнам Караткевіч аднёсся з гумарам: «А

дзей і бацца, і прымае «ў штыкі» любая ўлада».

Караткевіч так і не пачуў ад афіцыйных уладаў тых слоў уздячнасці і павагі, якіх заслугоўваў больш, чым хто-небудзь іншы. Але затое ён адчуваў пастаніна любоў і ўздячнасць шматлікіх чытчоў, што падтрымлівалі жыццёвія сілы і творчы настрой. Сам народ надаў яму званне народнага пісьменніка. Гэта была найвышэйшая ўзнагарода, пра якую марыць кожны мастак!

Смерць Валодзі заспела мяне зняніцку ў Латвіі, куды толькі-толькі выбраўся адпачыць, нешта напісаць. Лета. Месцаў у самалёце не было, і мяне прытулілі пілоты ў сваёй кабіне. Тады ў небе падумалася: «Ён так любіў гаротніцу-Беларусь! Не можа ягоная душа адляцець ад нас далёка. Яна будзе свяціць нам ахоўнаю зоркаю. Будзе свяціць вечна».

Справаўды ягоны адыход стаў страшэннай нечаканкаю, нягледзячы на тое, што ўвесну 1984 года здароўе Валодзі прыкметна пагоршылася. Ён трапіў у рэанімацю лечкамісіі, пэўны час знаходзіўся ў коме. Каля яго тады пастаніна дзяжурыла любімая сястрычка Валодзі — Наталля Сямёнаўна. Яна выклікала мяне некалькі разоў, калі яму становілася зусім кепска. Мы з ёй бачылі Валодзю, гэтага непаўторнага жыццялібі, неперажынага аптыміста, дасцілнага жартаўніка і гумарыста, нязвязкі знерухомелым, зжаўцелым, бездапаможным, што ніяк не ўспрымалася, ведаючы ягоную няўрэмслівую натуру.

Калі мne давялося стаць галоўным рэдактарам часопіса «Полымя», то з дапамогаю Наталлі Сямёнаўны стараўся хоць нечым аддзягчыць Валодзю, данесці да людзей ягоную ненадрукаваную спадчыну. Радуюся, што сам рэдагаваў, выпраўляў у свет аповесць «У снягах драмае вясна», раздзелы з рамана «Брань», апавяданні, дзённік. Седзячы над гэтымі рукапісамі бяссоннымі начамі, часта думаў: «Божа, якое яшчэ агромністое мастацкае багацце змагла б вынінчыць ягонае дапытлівая, неспакойная, апантаная бязмежнай любоўю да Беларусі, да свайго народа, невычэрпная душа, калі блёс быў больш літасцівым!».

Аднак у душы Караткевіча жыла не толькі вялікай любоў да жыцця, да людзей. Была ў ёй і высакародная няявісць, якая жывіла ягонае змаганне з цемрашламі, невукамі, дзікунамі, хамамі, бяздумнымі, бяздарнымі служкамі гвалту, таталітарызму, якія імкніцца «загнаць жалезнай рукой чалавечства да шчасця». З якім сарказмам, з'едлівасцю высмеіваў ён усю гэту нечысць і навалач!

Многае ў жыцці, як і само яно, даеца чалавеку авансам у спадзяванні на тое, што ён, завітаўшы на нейкі час на зямлю з небыцця, зробіць яе лепшай, прыгажайшай, адорыць людства часцінай свайго разуму, любові, спагады, мілосці і дабрыні. Караткевіч за свой такі кароткі век апраўдаў гэты аванс, сплаціў усе даўгі. Спаўна аддзягчыў ён роднай зямлі, свайму народу і пакінуў запавет:

*Калі мы не ўстанем самі –
Не падыме нас ніхто.*

Цалкам успаміны будуць апублікованыя ў №48 часопіса «Дзеясло».

▶ ПЕРАКЛАДЫ («ВЕРСІЯ ЕУРОПЫ»)

Госць «б» — інтэрнэт-часопіс перакладной літаратуры «ПрайдзіСвет».

Ён адрасаваны ўсім, хто любіць замежную літаратуру і цікавіца мастацкім перакладам на беларускую мову. Сёння — гэта адзінае ў Беларусі выданне, цалкам прысвечанае перакладной мастацкай літаратуры.

Выйшла чатры нумары «сесіўнага» выдання. Нягледзячы на сваю віртуальнасць, часопіс жыве не толькі онлайн-жыццём. Разам з кампаніяй «Будзьма беларусам!» «ПрайдзіСвет» «выходзіць у людзі» з презентацыямі і літаратурнымі чытаннямі. Яго асобную папяровую публікацыю змясціў №47 часопіса «Дзеялоў».

У сёняшніяй публікацыі — выбарка перакладаў з новага нумара «ПрайдзіСвета» — «ВІКРАДАННЕ ЕУРОПЫ».

(Рэдакцыя інтэрнэт-часопіса запрашае дасылаць свае пралановы і пераклады на электронны адрес rada@prajdzisvet.org.)

Малюнак Вольгі Карабейкі

САРА ТЫЗДЭЙЛ

I будзе пяшчотны дождж...

I будзе пяшчотны дождж, і водар зямлі,
I ластаўкі будуць са свістам мераць палі.

Жабкі ўначы завядуць вечны куплет,
I будзе трымтлівы дзікае слівы квет.

Зноў малінаўкі свой апрануць убор,
Будзе гучачь у садах пералівісты хор.

Не заўважыць ніхто, што наўкола вайна,
Думаць не будзе, калі заціхне яна.

Не будзе клапот і птушкам, і дрэзам тады,
Калі людзі знікнуць з зямлі назаўжды.

I нават яясна, што ранкам выйдзе са сну,
Наўрад ці згадае пра нас і нашу вайну.

Вандроўка

Заход пафарбаваў пяскі —
Вось Ніл праз іх цяч барвоўы,
Глядзіць удалъ Рамес суроўы,
Амона храм стаіць цяжкі.

Вось стромы даўніе пары,
Буянне хвал, аскепкі друзу —
Тут перамог Персей Медузу,
Тут жах спазнali тры сястры.

Бязмежска неба нада мной,
Вяты бяруць мяне на крылы,
I край паўночны сэрыу мілы,
I мілы ледзяны прыбой.

Але нічога не дае
Мне падарожжаў дух спакусны
З хвіліны той, калі ты вусны
Пацалаваў мае.

Кахай мяне

Мой дрозд спявае дзень пры дні
I песняй поўніць гай.
Хай мілы чуе ў цішыні:
«Кахай мяне, кахай!»

Ты растрывож яго душу,
Спакою не даруй.
Няхай гучыць яму ўчуши:
«Цалуй мяне, цалуй!»

Юнак і пілігрым

Ты шмат пабачыў, пілігрым,
Мне адказы, малию,
Ты без Кахання бачыў край,
Шчаслівую зямлю?

Мяне замучыў гэты бог,
I я збягу, калі
Адкрыю шлях за далягляд
На хуткім караблі.

«Ты не шукай ішаслівы край —
Цябе ён знайдзе сам:
У грудзі меч свой усадзі —
I апынешся там».

П'еро

П'еро гуляе ў садзе
Пад месяцам старым,
I лютні гук здаецца
Трымтлівым і жывым.

П'еро спявае ў садзе,
I, дорачы мне спеў,
Ён пра мяне не помніць
Сярод вішнёвых дрэў.

П'еро спявае ў садзе,
На нас — нібы таўроў:
П'еро напевы любіць,
A я — П'еро.

Да Эолавай арфы

Вяты перамаўляюца з табой
I аднаўляюць крык былога гора,
Той крык, які цябе кранаў учора:
Бяда жансчын, што з Троі выгнаў бой,

Стогн Андрамахі, змучанай журбоў,
Узнесены ў рассеяны ў прасторы,
У ім — уся пакута і пакора,
Бы ў ракавіне — мора і прыбой.

Вось так, жывы, гучыць часамі спеў,
I ў ім — для тых нязнаны, хто пне,
Забытых земляў безгалосы прах

Крычыць, што не здалеў і не паспеў,
I ў горкай скрусе струнам не дае
Спакою на раз'юшаных вятрах.

Пераклад з ангельскай Ганны Янкута

Эдыт Сёдэргрэн

Вяртанне

Дрэвы майго маленства стаяць,
Урачыстыя, перада мной: о чалавек!
I трава вітае мяне, сустракае з чужых краёў.
Галаву апускаю ў траву: нарэшце дома.
Да ўсяго, што за мной ляжыць,
Павяртаюся спінай,
адзіння сябры засталіся — гэты лес,
гэтые бераг і возера.
I п'ю я мудрасць з сакавітых кронаў ялін,
I п'ю я праўду са сохолых ствалоў бяроз,
I п'ю я моц з маленькіх і кволых сяблінак:
вялікі заступнік дае мне руку сваю літасціва.

Дрэвы майго маленства

Дрэвы майго маленства высяцца над мурогам,
галавой гайдаючы: што гэта стала з табой?
Каланада — суцэльны дакор:

не варты таго, ты йдзеши пад намі!
Ты дзіця, ты ўсёмагутным быць мусіш,
дык чаму ты скуты хваробы ніццём?

Вось — ты цяпер чалавек, ненавісны чужыніц,
А быў дзіцем — вёў доўгія гутаркі з намі,
позірк быў мудры.

Мы хочам табе расказаць таямніцу
твойго жыцця:

ключы да ўсіх таямніц ляжасць у траве
на малінавых схілах.

Мы хочам раскатураць цябе, заснулага,
хочам абудзіць цябе, памерлага, з твойго сну.

Бык

Дзе бык падзеўся?
Мая натура — чырвоная прасціна.
Ці я не бачу затопленых крыўёй вачэй,
не чую рэзкіх, цяжкіх уздыхаў,
i хіба зямля не трыміць пад шалёнімі
калытамі?

Не.
Бязрогі ступае бык;
ён стаіць над кармушкай,
перажоўвае ўпартата сваё калянае сена.
Беспакарана трапечашца на вяты

пунсовая прасціна.

Нявеста

Мой круг — пямяць, i колца маіх думак
абвіла палец.
I на зямлі, дзе ўсё вакол чужое, ёсьць нешта
цёплае,
як тонкі водар венчыка лілеі.
Тысяча яблыкаў у садзе майго бацькі,
круглявія павіслі, бездакорныя —
няяснае маё жыццё такім i стала,
круглявым, ізлым, пышным, роўным
— простым.
Пямяць мой круг, i колца маіх думак
абвіла палец.

Край, якога няма

Сумую па краі, якога няма,
бо існых рэчаў жадаць стамілася.
Месец мне бае срэбнымі рунамі
пра край, якога няма.

Край, дзе чароўным чынам
зձаясіняюца мары,

край, дзе абрываюца ўсё ланцугі нашыя,
край, дзе студзіць нам пабітыя лбы
у расе месяцовой.

Маё жыццё было ліхаманкай.
Ды штосьця я знайшла, кудысьці
напрауду прыйшла —
на сцежку да краю, якога няма.

У краі, якога няма,
жыве мой любы ў зіхоткай кароне.

Хто ён, мой любы? Цёмная начь,
зоркі дрыжасць у адказ.

Хто ён, мой любы? Як яго зваць?

Вышиш і вышиш выгінаеца неба,
i дзіця чалавече тоне ў бясконцай імgle
i адказу не мае.

А дзіця чалавече — гэта ўсяго
толькі пэўнасць.

Яно выцягвае руку вышэй за любяя
нябёсы.

I прыходзіць адказ: «Гэта я — твой любы,
цяпер і навек».

Пераклад са шведскай

Алесі Башарымавай

Эмі ЛОЎЭЛ

Ростань

О ты
Якая падышла
У цішы яблынъ да мяне пасля купання
Чаму перед размовай не задушыла

А да краёў напоўніла дзівосным дзіком
мёдам слоў
I потым кінула на літасць
Лясных чол?

Замест

Калі пад вербамі стаю
Я над ракою
Ва ўборы з жоўтага ядавабу,
Расквеченага барвай хрызантэмаму,
To не празрыстаю вадою
Я любуюся —
Tваім партрэтам,
Для мяне намаляваным
На вееры.

Дзесяцігоддзе

Калі ты прыйшла, то была віном
чырвоным i мёдам.
Смакам салодкім сваім мне язык апякала.
Цяпер ты — як ранішні хлеб,
Пагодны і гладкі.
Я больш не спрабую цябе,
твой ведаю прысмак.
Ды ўсё ж пацуваюся сътай.

Таксі

Калі пакідаю цябе,
Губляе сусвет
Апошні свой гук.
Імя тваё ў колкія зоры кричу,
Гукаю самотна ў парывах вястроў,
А вуліцы мчаць,
Адна за адной
Растуць паміж намі
I ліхтарамі засцяць мне вочы,
Каб болей не бачыла твару твайго.
Чалуя павінна сыходзіц
i сэрца ўспорвачь аб вострыя лёзы начы?

Паланёная багіня

Над цёмнымі дахамі,
Над комінаў каўпакамі
Я заўважыла бліск аметысту.
Раштам блакітам i цынамонам
Запалаў
Бруднай вуліцы ўскраек.

Праз заслону даэжджу
Рубінавае сяяло праступіла,
I я заўважыла промні месяцу
У вэлюме бледна-зялёнім.

Гэта былі яе крылы,
Багіні!
Яна па аблоках ступала,
I на вясёлкавым пер'і трымалі
Яе ветру павеевы.

Я доўга імчала за ёй,
Углідаючы, спатыкаючыся,
Мне было ўсё роўна, куды яна прывядзе.
Мае вочы насычаліся колерамі:
Шафранавы, рубінавы, жоўт-берылавы
I ярка-сіні колер кварцу,
Усплескі ружовага, сполахі зялёнага,
Росыят аранжавага, спіралі барвовага,
У крапінку залатыя плясткі
тыгровай лілеі
I ярка-ліловыя выбухі гарнізій.
Я імчала за ёй
I глядзела на бліскучыя ўспышкі яе крылаў.

У горадзе я знайшла яе,
У горадзе вузкіх вулак.
На рынку я наблізілася да яе,
Паланёной, напужсанай.
Яе гафраваныя крыльцы звязалі вяроўкамі,
Голая і халодная стаяла яна,
I вефер дзымуў у той дзень
Без промня сонца.

Мужчыны таргаваліся за яе,
Давалі золата й срэбра,
Медзякі і збожжа,
Выкryквали гучна цану на рынку.

Багіня рыдала.

Хаваючы твар, я збегла,
I шэры вефер шытэў за спінаю
На вузкіх вулках.

Пераклад з ангельскай Юлі Цімафеевай

► ПЕРАКЛАДЫ («ВЕРСІЯ БЫКА»)

ЖАНЧЫНА, ЯКАЯ ГАВАРЫЛА ПРАЎДУ

З ЦЫКЛУ «РЭДЖЫНАЛЬД ПРА ГАЛОЎНЫЯ ЗАГАНЫ»

(Гектар Хю Манро) САКІ

Жыла-была, пачаў Рэджынальд, жанчына, якая гаварыла праўду. Безумоўна, звычка гэтая з'явілася не ў адначас, а праастала ў ёй павольна, нібы лішайнік на здаровым з выгляду дрэве. У яе не было дзяцей — іначай усё магло быць іначай.

Гэта пачалося амаль незадўжна, без асаблівых на тое падставаў, апрач той, што жыццё яе было даволі пустым, таму так лёгка было спатыкнуцца і пачаць гаварыць праўду па дробязі. А потым усё ўскладнілася: мяжа дазволенага была пяройдзеная, пачалася праўда па-буйному — і ўрэшце яна сказала праўду пра свой узрост. Яна паведаміла, што ёй сорак два гады і пяць месяцаў, — як бачыце, да таго часу яе праўдзівасць сягнула нават месяцаў. Гэта, мабыць, прыемна анёлам, але яе старэйшая сястра была не вельмі задаволеная. На дзень нараджэння нашай жанчыны замест белетаў у оперу, на якія тая спадзявалася, сястра даслала ёй паштоўку з відам на Ерусалім з Элеонскай гары, што,

згадзіцца, не зусім адно і тое ж. Помста старэйшай сястры можа прымусіць сябе чакаць, але, як Паўднёва-ўсходні экспрэс, урэшце прыбывае без спазненняў.

Сябры жанчыны спрабавалі адгаварыць яе ад надмернага патурання гэтай звычы, але яна сказала, што заручаная з праўдай, пасля чаго ёй заўважылі, што не зусім разумна так часта з'яўляцца разам на публіцы. (Бо прадбачлівая жанчына не будзе рэгулярна абедаць разам з мужам, калі хоча асплюці яго, нібытка Адкрыццё прарока, за вячэр). Яму траба даць час на забыванне, а паловы дня для гэтага недастаткова). І неўзабаве шэрагі яе сяброў месцамі парадзелі. Яе жарсць да праўды аказалася несумішчальнай з шырокім колам знаёмстваў. Напрыклад, яна сказала Мірыям Клапшток, як менавіта тая выглядала на балі ў Ілексаў. Ну безумоўна, Мірыям пыталася пра бесстаронне меркаванне, а нашая жанчына штодня малілася ў царкве за мір ва ўсім свеце, але свет, на жаль, поўны супяречнасцяў.

Усе пагаджаліся на адным: кепска, што ў яе няма сям'і. З дзіцён-

кам-другім у доме неяк несвядома пачынаеш утаймоўца празмернае імкненне да праўды. Дзеці дадзеныя нам на тое, каб мы стрымліваліся ў выказванні найлепшых пачуццяў. Вось чаму тэатр, як бы ні намагаўся, ніколі не будзе больш штучным, чым жыццё, — нават у ібсенаўскай драме трэба выпрыкаць тое, пра што звычайна маўчыши у прысутніці дзяцей і слугаў.

Лёс ад пачатку наканаваў, каб мы гаварылі праўду, і па справяд-

Любая жанчына кажа сваёй краўчысе дзевяноста працэнтаў праўды, астатнія ж дзесяць — гэта той нескарачальны мінімум маны

лівасці частку віны павінен узяць на сябе. Таму, не маючи дзяцей, нашая жанчына была вінаватая хіба што ў неасцярожнасці самога паярпелага.

З часам яна адчула, што стала рабыняю таго, што спачатку было не больш чым марнай схільнасцю. И вось аднойчы ёй усё адкрылася. Любая жанчына кажа сваёй краўчысе дзевяноста працэнтаў праўды, астатнія

ж дзесяць — гэта той нескарачальны мінімум маны, на які ніводная кліентка, якая сябе паважае, ніколі не зробіць замаху. Майстэрня мадам Драга была месцам сустрачаў голай праўды з крыкліва адзетай маной, і там нашая жанчына адчула ў сабе сілы зрабіць апошнюю спробу і ўваскрасіць прастадушны фальш мінных дзён. Сама мадам была апанаваная натхненнем і мела выгляд сфінкса, які ведае ўсё на свеце, але пра

большасць ахвотна маўчысь. Яна б праславілася, калі б была ваеннымі міністрам, але ёй было дастатковая багацця.

— Я прыбыру вось тут, а потым — ну пачырпіце хвілінку, міс Ховард! — потым тут, а потым вось так збяру — упэўненая, вам будзе наснімат зручней!

Жанчына крыху павагалася. Здаецца, так мала высылкаў патрэбна было, каб проста моўчкі

згадзіцца з мадам. Але звычку было ўжо не перамагчы.

— Баюся, — прамармытала яна, — што тут вось крышку, ну зусім крышачку...

І гэтым «крышачку» яна акрэсліла ўсю незваротнасць сваёй рабскай залежнасці ад праўды. Мадам не вельмі радавалася, калі ёй пярэчылі ў прафесійных пытаннях, а калі мадам стравчала вытрымку, асбоная вытрымка знаходзілася ў вашым раунку.

І ўрэшце надышла жахлівая хвіліна, якую жанчына ўжо даўно прадбачыла, — яшчэ адна маленчкая праўда, што трывожыла яе ў хвіліны абуджэння. Неяк золкі раніцай у сераду, з цяжкасцю падбіраючы слова, яна заўважыла кухарцы, што тая выпівае. Сцэна, якая адбылася пасля гэтага, запомнілася ёй так выразна, нібыта была напісаная ў ёй ўяўленні самім Эбі^[1]. Кухарка была добрая — такія кухаркі сыходзяць за добрых; а як сыходзяць, то яна і сышла.

На наступны дзень на абед заяўлілася Мірыям Клапшток. Жанчыны і сланы ніколі не забываюць несправядлівасці.

[1] Эдвін Остын Эбі (1852–1911) — амэрыканскі мастак, ілюстратар, з 1878 года жыў у Англіі; у 1902 годзе быў афіцыйным партрэтystам на каранаціў Эдуарда VII. Ілюстраў кнігі вядомых аўтараў, у тым ліку Шэкспіра.

Пераклад з ангельскай Кацярыны Маціеўскай

ВЫКЛЯТЬЯ ЖАНЧЫНЫ

Шарль БАДЛЕР

Роспач старой

Зморшчаная бабулька ўся ажно зазяля ад радасці, убачыўши цудоўнае дзіця, якому ўсе былі радыя ѹ кожны хачеў спадабацца; цудоўнае стварэнне, такое самае крохкае, як яна, бабулька, і, рыхтык яна, бяззубае й безвалосае.

І яна падышла да немаўляці, хоҷучы пазавабіць яго сваім агуканнем ды ласкавымі мінамі.

Але напалоханае дзіця стала адбівацца ад лядашчай дабрачкі з яе пяшчотамі й завішчала на ўсё дэм.

І добрая бабулька вярнулася ў вечную сваю самоту і, плачучы ў куточку, казала сабе: «Ах мы, няшчанская старая саміць! Мінущ час, калі мы маглі падабацца, хоць бы найнявіннейшым; і мы наганялем страх нават на малых дзяцей, якіх хочам любіць!»

Блазан і Венера

Які чароўны дзень! Вялізны парк млее ў пякучым праменіні вока дня, нібы маладосць у аблазі Кахання.

Усеагульная раскоша не выдае сябе ніводным гукам; нават фантаны як быццам заснулі. Як жа розніца ад людскіх святаў гэтая маўклівая оргія!

Здаецца, што святло, усё нарастаючы, выкрасае з прадметаў усё новыя й новыя водбліскі-яскаркі; што краскі ў захапленні згараюць ад жадання перасячы нябесны блакіт зыркасцю сваіх фарбаў; што спёка робіць водары відочнымі, і яны смутго ўзносяцца да сонца.

Аднак сярод агульнай радасці ў гледзее засмучаную істоту.

Ля ног вялізарнай Венеры — адзін з прафесійных вар'ятаў, самахотных блазнаў, чый абавязак — забаўляцца, каралёў, калі тых грызуць даокры сумлення ці праста нуда. Прыйраны ў блізчычасты й фацэтны строй, у рагатай шапцы са званочкамі, увесць стуліўшыся каля п'едэсталу, ён падымает поўныя слёз вочы да несмяротнае Багіні.

Ягоныя вочы кажуць: «Я самы няшчансны й самотны з людзей, пазбаўлены кахання й сяброўства, і праз гэтая мізарнейшы за апошнюю жывёлу. Але я, я таксама створаны, каб адчуваць і разумець неўміручую Красу! О, Багіня, злітуйся над мaim смуткам і мaim шаленствам!»

Але няўмольная Венера глядзіць немавед куды ўдалеч сваімі мармуроўымі вачымі.

Гадзіннік

Кітайцы даведваюцца пра час па вачах катоў.

Адзін місіянер, ідучы пэўнага дня прымесцем Нанкіну, звойважыў, што забыў гадзінік, і запытаўся, колькі часу, у нейкага хлопчыка.

Юны вісус з Паднябеснай Імперыі спачатку разгубіўся, але потым, сцяміўшы, адказаў: «Зараз дазнаюся». Праз некалькі мгненняў ён вярнуўся з вялікім тоўстым катом у руках і, зазірнуўшы яму, як той казаў, простиаў: «Хутка поўдзень». Так яно й было.

А я, калі скіляюся да пекнай Феліны, якой так пасуе яе імя, бо яна — краса свайго полу, гонар майго сэрца ў водар маіх думак, будзь гэта ўночы альбо ўдзень, у зыркім святле альбо непрагледным змроку, — у глыбіні яе

чароўных вачэй я заўсёды бачу дакладны час, заўсёды той самы, вялікі, урачысты, бязмежны, нібы прастора, непадзельны на гадзіні й хвіліны, нерухомы, не адзначаны на хранометрах, і ўдначас лёгкі, як подых, і хуткі, як позірк.

І калі нейкі назола з'явіцца й стане турбаваць мяне, пакуль погляд мой адпачывае на гэтым цудоўным цыферблце, калі нейкі грубы й недалікатны дух, нейкі дэмант перашкоды з'явіцца й запытаеца: «Ува што ты так пільна ўгліядашся? Чаго шукаеш у вачах гэтай істоты? Марнатраўны й лянівы смяротны, можа, ты бачыш там, колькі часу?» — я адкажу без ваганіні: «Так, бачу: на мaim гадзінніку Вечнасць!»

Згадзецца, спадарыня, што гэты мадрыгаль напрэдту даўты варты ўзнагароды — ён атрымаўся такім самым напышлівым, як і вы. Але, шчыра кажучы, мне было так прыемна плесці вам гэты вычварны камплімент, што я нічога не прашу ў вас узамен.

Паўсвету ў валасах

Дазволь, я буду доўга, доўга ўдъхаваць пах тваіх валасоў, зануруся ў іх тварам, як сасмаглы ў кропічную ваду, буду ўскалыхваць іх, нібы напарфумаваную хустку, каб разварушыць рой успамінаў.

Калі б ты магла ведаць усё, што я бачу, што адчуваю, усё, што мне чуеца ў тваіх валасах! Мая душа вандруе ў водары, як душки іншых — у музыцы.

Тваі валасы поўныя мрояў пра мацьтвы й ветразі, пра вялікія моры — мусоны нясуць мяне па іх у чароўных краінах, дзе далячыні блакітнайшыя й глыбейшыя, а паветра прасякнутае пахамі пладоў, лісця й чалавече скury.

У акіне тваіх валасоў мне бачыцца гавань у гуках сумных песень, дужыя мужчыны з усіх кантоў свету й караблі ўсіх кшталтаў, чые дасканалыя й складаныя сілуэты вырысоўваюцца на асноведзі вялізарных нябёсах, дзе пануе вечная спёка.

У пяшчоце тваіх валасоў я зноў перажываю доўгія гадзіны ўтомнай, амаль што няўлоўнай партовай гайданкі, гадзіны, што я прабаваю на канапе ў каюце прыўкраснага карабля, між вазонамі з кветкамі й збаноў з прахадлай вадою.

У пякучым вогнішчы тваіх валасоў я ўдыхаю водары тытуну, прыпраўлены опіумам і цукрам; у ночы тваіх валасоў я бачу бяскон-

дазволь, я ўваг'юся ў твае цяжкія чорныя косы.

Калі я кусаю твае пругкія, непакорлівые валасы, мне здаецца, я ем успаміны

цае ззянне трапічнай сінечы; на пушыстых узбряжжах тваіх валасоў я п'ю змешаны пах смалы, мускусу й какосавага алею.

Дазволь, я ўваг'юся ў твае цяжкія чорныя косы. Калі я кусаю твае пругкія, непакорлівые валасы, мне здаецца, я ем успаміны.

Якая з дзвюх сапраўдная?

Я пазнаёміўся з некай Бенедыктай, што жыла ў залатым бляску ідэалу; вочы яе выклікалі прагу велічы, красы, славы і ўсяго, што прымушае нас верыць у несмяротнасць.

Але гэта цудоўная істота была запекнай, каб жыць доўга; не прайшло ў некалькіх дз

▶ ВЕРШЫ

ШЛЯХ ДА ЦЯБЕ

Рагнед МАЛАХОЎСКІ

Рагнед Малахоўскі — паэт, музыкант. Аўтар зборніка вершаў «Беражніца». Нарадзіўся ў 1984 годзе ў пасёлку Сямчан Магаданскай вобласці (Расія). Скончыў Беларускі дзяржаўны эканамічны ўніверсітэт. Жыве ў вёсцы Нарац.

Беражніца

Беражніца, багіня азёраў,
У прадоні густой цішы
Пахавай назаўсёды гора,
Зберажы скарб душы.
Беражніца, хімера паэта,
Наталіца каханнем дай
І натхненне свайго сусвету
Для мяне адшукай.
Беражніца, дзяўчына зямная,
Не цурайся, преч не бяжы.
Твоя цнота душу апякае.
Маладосць зберажы.
Беражніца!

Румяны заранкі
Аслепляюць красой жывой...
Кали ў сэрцы
Сумненняў маланкі,
Вір жывца супакой.
Беражніца, вадзіца святая,
Жыццядайная моц твая.
Кали хвала бяжыць залатая, —
Ачышчаюся я.

Заліта поле сонечным віном,
Хаваюца
пабляклыя валошкі.
Камусьці шчасце грукаецца ў дом,
А хтосьці для сябе габлюе дошкі.
На босы дол вятырска упадзе,
Калоссе і валошкі пералічыць.
Як людзі,

адлюструюцца ў вадзе
Разгатыя дубы на папялішчы.
Над возерам, акрытым цішынёй,
Стайць, як здань, пакінутая хата.
Камусьці жывець
маркотнаю гульней,
А іншым пазіраць на лес заўзята.
Разве веџер думак чараду,
Дзе мары, як віно, не маюць толку.
Аб чымсіці плача, гледзячы ў ваду,
Анёлак
На валошкавым узгорку.

Ласунак

Ласунак лепішы
Для мяне —
Кропелькі
Ажынавага соку,
Што марамі
Шчаслівага юнацтва
Коцяца па твайм
Бурштынавым целе.
А свежы водар
Рагнішняга сонца
Зачароўвае сціпласцю
І непаўторнай цеплынёй.
Пяшчота прамянёў
Пераліваецца
З кропелькі ў кропельку,
Глёгкая,
Дрыготкай хвала
Працінае цела.
Сусвет —
Перад вачыма,
А смак яго
Ў мяне на вуснах.
І сэрцы дрыжасць
Урадасці
Ап'янелай асалоды —
Кропелькі
Ажынавага соку.

Шлях да цябе

За кратамі касмічнай цішыні
Твой голас чысты і недасягальны.
У чорнай, некранутай вышыні
Я стравіць да каханай шлях астральны.
Блukaючы і ў ноч, і ў ясны дзень,
Знікаючы ў жыцці, як думак кола,
Убачыў, як надзея маіх прамені
Высвечываў з цымлянай шэрэні анёла.
А багна слоў
Засмоктвае мой свет.
Правал у бездані.
Шлях свята не мае...
А недзе,
Сярод тысячы планет,
Мігціць твая
Адзіная, жывая...
Мне вусны ценъка горкі лес кране
Засохлаю гартэнзіяй настрою,
Бо голас твой застаўся для мяне
За вечнасцю касмічнага спакою.

Мой чорны парасон —
Акраець ночы —
Растане ў навальнічным даляглядзе,
Настане час,
Якога не захочаш
Ты бачыць у майм нямым паглядзе.
Мой чорны парасон —
Крыло анёла,
Што здрадзіў на зямлі адвечнай веры.
Грымотаў бой.
На твары мёртвы сполах.
За мной адчайна зачыняеш дзверы...
Мой чорны парасон —
Мой паратунак.
Падорыць noch
Няявілаканы сон нам —
Апошні раз вітальны пацалунак.
Іду апошні раз пад парасонам...

Знясілены дождж

Знясілены дождж уладарыць
на цёплым асфальце.
Ён кроплямі лічыць хвіліны
да нашага шчасця.
Ён справу завершиць маю.
Я даіжджу давяраю.
Жыццё — навальнічнае неба ад краю
да краю.
Не трэба тлумачыць, чаму нам
тужліва і змрочна.
У снах летаргічных заблытаца сёння
нам можна.

Парою дасветнай на скронях сіве планеты
Знікаюць у часе бязважскім
дажджысінкі-манеты.
Знясілены дождж нібы просіць
у нас прабачэння,
Што ён валацуга, лянівы.

Ён стаў на калені.

Калі развінаюць нябёсы вільготныя крылы,
Нам дождж ахвяруе на шчасце
апошнія сілы.

Пластыка слова,
Пластыка цела...
Наша каханне знікаць не хацела
Ў гэтым нязносна вар'яцкім сусвеце.
Верыла нач,
Што яе апраўдае дасвеце*.
Мы давяралі жыццё
Незалым летуценням.
Словы і рухі спяшаліся...
Да пабачэння!
Новыя промні свята
Дасплюваюць санеты.
Стану над прорвай пачуццяю...
Каханая, дзе ты?

* З Рыгора Барадуліна.

На ўскрайку
Атлантычнага цыклону
Каханне вытрабоўвае свой лес.
Я веру —

Мне з табою быць да скону.

Хлушу табе,
Што рэўнасць сон прынёс.

Дрымотны вечар
Гіне ў самалюбстве,

Жадае скінуць
Рэўнасці хамут.
Ты хлусіш мне,
Што час не замалое
На твары недавер
І боль пакут.
Тваё непераможнае маўчанне —
Часцінка міратворнай цішыні.
Адкінем цяжкар спрэчак
Да світнані,
Запалім свечак чыстыя агні...
А заўтра,
Супакоенія стомай,
Забудзем
Недавер сумніўных сноў...
На ўскрайку
Атлантычнага цыклону —
Імгненні непрадабачлівых высноў.

Глыток ахалоджанай колы
На плошчы Якуба Коласа...
Грукоча трамвайчык вясёлы —
Не чутна каханай голасу.
Не бачна каханай постасі,
Навокал народ спяшаецца.
Народ на адвечнай ростані
Пад лесам сваім прагінаеца.
А хтосьці сядзіць на лавачках
І ловіць пырскі фантаныя.
Кропелькі ў сонечных зайчыках...
Дзе ты блукаеш, каханая?
Скрыжуюцца позіркі нашы
На плошчы Якуба Коласа,
Дзе сонечны

зайчык

вуашты

Блукае без мапы і компаса.

Я быў закаханы ў багіню пяшчоты
І верыў, што лета маё не міне,
Не змоўкнуць духоўнай мелодыі ноты
І ружса не звяне ў самотным акне...
Багіня пяшчоты —
Адчаю багіня —
Пакутным агнём апякла мне душу.
Калі мімалётнасць кахання загіне,
Нятленнага шчасця ў багоў напрашу.
Ды цені прытворныя
Нішчыць сумленне,
Чарнен аслеплай душы аблагог.
Багіня адчаю —
Жыцця сутарэнне —

Спакусніца свету майго.
Забыцца ў пялёстках сузор'я мы рады,
А срэца тваё апусцела да дна.
Багіня жахлівай ганебнасці здрады —
Адна.

Расчараванне

Цалуюць шыбу

Клічнікі дажджсу,

Пытальнікам

Скруціў лістому веџер.

Найлепшы час

Прызнаць,

Што не жыву, —

Страшнейшае

Расчараванне ў свеце.

Тунэль з аскепкаў

Дзённай мітусні

Не выпусціць,

Пакуль не згасне вечар.

Удары срэца

Прагнуць цішыні,

Калі жыве

Марнуетца на веџер.

Трымцэнне зор —

На палатне акна,

Спакою кроплі

Змыюць думак смеце.

Ад безвыходнасці —

Глыток віна,

І не задасць пытанняў

Нудны веџер.

Памяць вады

Майму брату Дзянісу

Вада запамінае нашы словы,

Вада запамінае нашы рухі.

Прамыцы бы ёю нашыя галовы,

Пазбыцца б разам тлумнай завірухі.

Вада гарыць

Пад райскім небасхілам.

Паміж табой і мной —

Душа вады.

Наш час

Непадуладны тайнім сілам.

Яму карціць быць вечна маладым.

Вада рабе, шалёна вар'яцее,

Хвалюецца раздолына прастора.

Імгненні лесу —

Каліяровы веџер,

Што ў мітусні нязморанага мора.

Праз тысячы гадоў

Паўстане Памяць,

Дзе голасу імгненні прагучалі.

«Так прагнеш жывець,

Калі цябе чакаюць», —

Прамовіць непакорлівия хвалі.

Далёкі бераг —

Паляйнічы нож —

Бязлітасна рассёк

Ваду і неба.

Барвовы вечар

Крохіць басанож,

І чайкі ўжо не кленчаць

Крошкі хлеба.

Пад ціхім небам

Стынущі ветракі.

Калышацца

Ў чароце нізкім човен.

Тысячагодзі

Пад вадой звініць замкі

На замку,

Што таемнасцім поўны.

І песні беражніц

Не чутна ўжо,

Упала ніцма поўня

Сярод хвяляў.

А колькі</p

► АПАВЯДАННЕ

МОСТ ПРАЗ ДУНАЙ

Мікола Ільючык

Радавы Лазар Фахер ляжаў у садку пад старой грушай. Пайшоў другі месец, як іх узвод расквартаравалі ў вёсцы Зяблевічы. У самым сэрцы палескіх балотаў на пясчанай высце месціца невялічкая, мо з дванаццаці хатаў, вёска. Фронт далёка, а што яны тут робяць, Лазар так і не зразумеў. Казалі, што будуть усталёўваць новую ўладу і змагацца з лясымі бандытамі — партызанамі. Але ж, дзякую Богу, ні таго, ні другога рабіць не давялося. Жывуць па вясковых хатах, па некалькі чалавек. Учытырох занялі пакой у дыхтоўнай хаце Юзіка Боўдзеля.

Кульгавага Юзіка забракавалі, і вайна для яго ніяк не змяніла ход сялянскага жыцця. Ён з Тэкліяй і малым дзіцём спяць на печы. А ў пакой жывуць жаўнеры.

Немаўшчы ў Зяблевічах так ніхто і не бачыў. Людзі, што бывалі на чыгуначнай станцыі, казалі, што іх там шмат. А ў вёсцы толькі некалькі дзясяткаў мадзяраў.

Лазар адганяў надакунтавую муху, што перашкаджала чытаць ліст, бегала па паперы з месца на месца, пацірачуночы пярэднімі лапкамі. Гэта раздражняла.

Лісты прывезлі ўчора. Сэрца ўздыгнулася спужанай птушкай, калі ўбачыў знаёмы почырк. З лістом было фота...

У Тэрэзію Кун Лазар закахаўся на першым курсе. З фота глядзела яна, з ледзь прыкметнай усмешкай. Тыя ж вочы, тыя ж вусны. Здавалася, што развіталіся толькі ўчора... Перад вачыма паўстаў мост праз Дунай, дзе закаханыя прастаялі да раніцы. Яны так любілі вечаровыя прагулкі па вуліцах Будапешта! Час ад часу разам з імі мог увязацца малодшы брат Лазара - Палько. Яшчэ ў гэтай прыемнай кампаніі мог быць сябар і аднакурснік Балаш Сабо. Ягония бацькі трymалі ферму недалёка ад Дэбрэцена і клалі ўсе сілы, каб вывучыць сына. Толькі аднойчы Лазар заўважыў, што сябар надта пільна ўглядзеца ў вочы Тэрэзіі, але ж не прыдаў гэтому ніякага значэння. Бо ведаў, што Тэрэзія кахае толькі яго. А з Балашам яны трэці год запар здымалі пакой у суворай пані Бэрнадэт. За гэты час звыкліся адзін да аднаго і нават пасябравалі. Лазару добра было жыць асобна. Самастойны і незалежны юнак не надакучваў бацькам і ў родным доме, што на ўскрайку сталіцы, бываў толькі зрэдку...

— Лазар, дзе ты? — паклікаў яшчэ адзін кватарант Юзіка Боўдзеля Колаш Хідзеж.

— Тут я, — азваўся за бэзавым кустом Лазар.

— Чуў навіну?

— Што за навіна?

— Заўтра наш узвод пераводзяць на станцыю. Мост праз раку ахоўваць будзем. Партызаны на чыгунцы.

— Адкуль ведаеш?

— Капрала выклікалі да начальства. Ён і паведаміў.

Вось, падумаў Лазар, дарэмна абяцалі дзяўчатам з хутара,

што ўвечары прыйдзэм. Яшчэ і знаёмства толкам не завязалася, а тут ужо развітвацца пары. Пасля атрыманага ліста з радзімым хлопец яшчэ больш засумаваў.

— Слухай, Колаш, а ці надоўга туды, на станцыю?

— Халера яго ведае. Па мне дык і тут добра, спакойна.

На хутар Бабы (такая смешная назва!) Лазар з Балашам запрошаныя былі даўно. Далёкая свячка Юзіка, смяшлівая дзяўчына гадкоў сямнаццаці, прыходзіла ў вёску, каб забраць соль, што выменяў яе дзядзька ў ротнага кашавара Гергеля. Жаўнеры падышлі да яе, пачалі нешта казаць. Але Ганнанчка, так звалі Юзіку пляменніцу, толькі рагатала з кожнага слова. Такой смешнай ёй прыдалася мадзярская мова. Нягледзячы на моўную перашкоду, юнакі ўцімлі, што на хутары сохнуць яшчэ тры дзеўкі. Ганна ж прыйшла да высновы, што з гэтym прыгожымі хлопцамі варта сустракацца. У Зяблевічах да вайны было толькі трое юнакоў. Двах адразу забралі на фронт, а троці хаваўся недзе ў лясах. Толькі не ведама, ад каго збягаў, бо вінаваты быў перад усімі — новая ўлада лічыла яго партызанам, а старая — дызерцірам.

На сённяшні вечар было прызначана спатканне на хутары...

— Што за хвароба такая? Дактары рады не дадуць, і памерці нельга, — бурчэў пад нос стары Юзік.

— Старасць завецца твая хвароба, — азваліся Тэклія. — Заўтра Вялікдень, працы колькі, а ён тут стогне. Памог бы, ці што.

Заўтра і Марыська павінна прыехаць. Пашанцавала дачушцы. Адзінную толькі і выгадавалі. Не даў больш Бог. Затое ў яе ўжо чацвёра. Гарадскія! Жывуць у раінцэнтры. І муж добры, п'е толькі па святах. І кватэру маюць, і машыну. Багаты! Заўтра павінны прыехаць на ўласным «Масквічы».

Юзік узяў кій і пакульгаў з хаты. Вышаў да веснічак.

— Ах, зараза! А ну пайшла преч!

Стары замахнуўся кіем. Вялізная суседская свіння зрыла лыгом увесь «трапувар», як пагардскому казала Марыська. Лупачыхіна свіння, такая ж тлустая, як і яе гаспадыня, нават рылам не павяла ў Юзіку бок. І толькі пасля таго, як цяжкі кій з покіду агрэў яе па пукатай спіне, нехача пайшла па вуліцы. Млосна было Юзіку. Месца сабе не знаходзіў. У хаце не сядзіцца — дыхаць няма чым, і ў дверы неяк няйтульна...

У нядзелью прыехала дачка з усім сваім сямействам. Хата і двор напоўніліся дзіцячым лімантам. Старэйшыя адразу наляцілі на кошык з яйкамі, што спецыяльна для іх варыла Тэклія ўчора ў чыгуне з цыбульнікам. Яна яшчэ з зімы пачала збіраць яго ў кардонку, каб парадаваць унучанятаў чырвонымі мацукамі на Вялікдень.

Раніцай вуліца зноў ажыла. Панаехалі самазвалы, запаўняючы вёску смуродам дыму ды

Марыся ж паведаміла бацькам радасную навіну: да вёскі заасфальтуюць дарогу. Костусь працеваў у райвыканкамаўскім гаражы, і нехта з начальнікаў неяк прамовіў: «Вось, Косцік, хутка да цепчы ў Зяблевічы будзеш па асфальце ездзіць». Навіна не надта ўразіла бацьку, бо ён толькі буркнуў у адказ: «Мне ўсё роўна, па асфальце кульгаць ці па гразі плохаць. Без кія ж ні так, ні гэтак...»

...Напрыканцы лета дарогу заасфальтавалі. А ў верасні добрыя начальнікі паклапаціліся, каб адзінай вуліца ў Зяблевічах таксама была, як казаў Косцік, «з цвёрдым пакрыццем». Клапаціліся, бо акурат за вёскай было малаўнічае возера, куды ўсё рэйнае начальніцтва з'язжалася папіць гарэлкі. А Косцік казаў, што «на падвядзеніе ітогав».

Юзік з Тэклію чаўплюці калі капшоў з бульбаю. Хавалі, каб захаваць ураджай, асобна насеннюю і вялікую. Увесну ж прыедуць купцы з поўдня, і можна будзе выручьць якую капейчыну.

Раптам вуліца ажывілася. Пыхкаючы дымам, праехаў нязграфны грэйзер, за ім каток і агромністое жоўта-чорнае пудзіла, што ўкладае на дарогу гарачы і смярдзючы асфальт. Спрытна падруліў «козлік». З машыны выскакічы зухаваты хлопец з папкай у руці. Не вітаючыся гаркнуў:

— Ну што, старэча, і да вас цывлізацыя прыйшла! Папільнай тэхніку да раніцы. З мяне пляшкай...

Раніцай вуліца зноў ажыла. Панаехалі самазвалы, запаўняючы вёску смуродам дыму ды

гарачага бітуму. З «уазіка» выскакічылі жывавыя дзеўчыкі. Стрэльнулі ўздоўж вуліцы нейкім стрыножкай прыщэлам ды забілі ў зямлю загадзя прыгатаваныя калочки. Пайшла справа...

Юзіку не сядзелася ў дверы у такі лёсавырашальні для вёскі момант. Не зважаючы на Тэкліны заўвагі, стары пакульгаў да вуліцы. Заўважыў, што калочки набітвыя надта блізка да ягонага плоту — і праз нейкую гадзіну ці дзве пад асфальтам застанецца і ягоны «трапувар». Юзік подбегам, як толькі мог, рынуў да таго, што ўчора хадзіў з папака:

— Сынку, не траба так шчыльна да плоту. Трэба ўзяцца далей.

— Што ты, дзед, у мяне праект. Да і табе лепей будзе. Адразу з дверу на асфальт.

— Мне не траба лепей. Сынок, мой ты хароши, адступі метр...

— Да пайшоў ты! А я яму яшчэ пляшку паабяцаў...

— Хлопча, я сам табе пляшку пастаўлю, і не адну... Саступі старому, га?

— Ну, дурыла старое, зусім з глузду з'ехаў.

— Прашу, дзіця, сынок...

— Ніякі я табе не сынок. Не перашкаджай, недабітак стары!

— Ах так!

Юзік кінуўся на падворак. Дзе толькі сіла ўзялася! Ля павеци з калоды вырваў убітую сякеры і так жа жывава пачыкіла зноў на вуліцу.

— Не будзе тут вашага асфальту! Саступі! — закрычаў стары.

Інжынер зблізіў, нават пот на ілбе праступіў. Ад былой зухаватасці і следу не засталося.

Праца спынілася. Працоўны люд у аранжавых камізэльках накіраваўся да сельскай крамы. Балазе якраз быў той дзень, адзін з трох на тыдзень, калі яна адчынялася. Начальніцтва ў «казле» з'ехала. А Юзік, узброены сякерай, застаўся вартаваць невядома што.

Прыкладна праз гадзіну ў вёску завітаў цэлы картэж: інжынераўскі «уазік», сіня-жоўтыя «Жыгулі» з блакітным ліхтаром на даху і надпісам на бачыне «Міліция», а замыкала калону белая «Волга» старшыні сельскага савету. Лупачыха з зайздрасцю пазірала з-за плота. Бачы ты, колькі да гэтага Юзіка начальніцтва панаехала... Чым толькі гэты дурань кульгавы заслужыў такую павагу...

— Гражданин Бовбель, почему нарушаете общественный порядок? — афіцыйна звярнуўся ўчастковы.

— Не парушаю я нічога, — пра-буркаец Юзік.

— Вот, топором угрожаете. Что вам не нравится?

— Панаехалі! Не дам тутака асфальт класці.

— Дзядзька Юзік, — ласкова прамовіла старшыня сельсавета Лідзія Іванаўна, — ну чаму вы перашкаджаце. Вам дабро робяць, а вы...

— Не дам, і усё!

Сварку на вуліцы Тэклія чула. Ды ці мала чаго сварыцца Юзік. З Лупачыхаю або яшчэ з кім. Але ўбачыўшы столькі машын і сярод іх міліцэйскія «Жыгулі», пера-пушчалася не на жарт. Падышла бліжэй і адразу ж зразумела ўсё. У Юзіка адхвалявання трэсліся рукі, а вочы зрабіліся вільготнымі.

Тэклія звярнулася да старшыні:

— Даражэнка, я вам усё рас-тлумачу. Не чапайце вы яго, ён і так ледзьве кльвае. А асфальт яшчэ ж не пакладзены, на метр адсунце калочки, і ўсё...

— Ну што гэта за дурыкі, у мяне праект... — прараб мацикнуўся.

— Но почему, что за упрямство?! — падаў голас міліцэйскі капітан.

Тэклія дрыготкім голасам, спяшаючыся, быццам баючыся, што яе не даслухаюць, пачала:

— Дзетачкі, даражэнка... Мы з мужам у вайну пад гэтай ліпай чалавека пахавалі... Забітага... Салдаціка... Зусім юнак яшчэ быў, мо гадоў вясімніцаці. У нас у вёсцы ў вайну мадзяры стаялі. І вось, аднойчы, перад іх зыходам на станцыю, у апошні вечар, гэтага застрэлілі... Не ведаю, свае ці партызаны... Гэтага і не шукаў нікто, відаць, спяшацца вельмі...

Два дні ляжаў пры дарозе, што да хутара Бабы праз лес... Тут побач. Мы з Юзікам падвечар выкапалі магілку. Юзік зняў з пуні вароты і з тых дошак труну зрабіў... Ён майстар быў на ўсе руки. Зараз хваробы данялі. А тады ўсё рабіў... Ужо амаль сцямнела... Палажыл

магілку ў асфальт. Тут чалавек ляжыць...

Міліцыант дастаў цыгарэту, пstryкнуў запальнічкай і глыбо-ка зацягнуўся. Інжынер пачухаў патыліцу і задуменна прыціх. Юзік, нібыта вярнуўшыся з замежніцца, цвёрда прамовіў:

— Не дам магілу асфальтам закатаўца. Тут жа чалавек!

Лідзію Іванаўну нібы то кіпенем абдаў:

— Человек? Какой это человек? Это наш враг!

— Ён не вораг, дзіця зусім, нават паваяваць не паспей, — ціхенька умольвала Тэкля.

— Делайте свое дело, — павярнула кіраўніца сельсавету расчырвалелы твар да маладога інжынера.

— За что вам деньги платят?

— гэта фраза была адрасаваная ўжо да капитана.

Тэкля загаласіла, амаль нягучна, счапіўши руکі на грудзях. Здавалася, што галосіць кожная клетачка стомленага жыццём цела старое жанчыны. Уся роспач, боль і адчай былі ў гэтым галашэнні...

Юзіку зрабілася зусім кепска. Толькі плямаў зсінельмі вуснамі. Міліцыант адвёў старога ў хату і па рацыі папрасіў, каб выклікалі «хуткую».

Фельчар зрабіла укол. Юзіку падалося, што ён зусім страціў пачуццё часу. Праляжаў у ложку цэлы тыдзень. Дафна хацела везіць бацьку ў больницу, але Тэкля не дазволіла. Ціха прамовіла: «Ён ачуняе, не хваліцца».

...Юзік зноў пачаў выходзіць з хаты. Але толькі ў двор. На вуліцу яму не хацелася. Шыроока ракою там чарнеў свежы, яшчэ смярдзючы асфальт. Новая вуліца, новая дарога, толькі зрадку падпіцкана каровінамі блінцамі.

III

Лазар з Балашам пачалі рыхтавацца да сваёй даўно запланаванай вандроўкі на хутар. Аднагодкі і аднакурснікі, добрыя прыяцелі, калі не скажаць больш таго — сябры. Так было да ўчарашняга дня. Менавіта ўчарашні дзень перакрэслі ўсё...

Яны самыя маладзейшыя ва ўзводзе. У хатіні беларускага селяніна Юзіка кватаруюць яшчэ двое іх таварышаў. Але ў тых зусім іншыя інтэресы, іншыя размовы. Уесь час узгадваюць прахонак з дзецимі. Быццам і пагаварыць ім німа больш аб чым. Надакуцьла слухаць, кожны дзень адно і тое ж. Ды і вёска надакуцьла, глухамань сядрэльясі і балотаў. Надакуцьла і вайна, хоць і не шмат часу прыйшло, як прызвалі ў армію.

Лазар неаднаразова разважаў, што не так і блага сядзець у гэтае вёсачцы. Толькі вайсковая форма ды зброя нагадвалі пра вайну. Але час ад часу прыходзілі думкі аб нейкіх вандроўках ды прыгодах...

Нешта перахацелася Лазару ўжо і на хутар ісці. Што яму тыя паляшучкі? Адна была тут у вёсцы, да дзядзькі наведвалася. Прывожая — і толькі. Мова не зразумелая, а яна толькі рагоча ўвесь час. Мо і сёстры яе такія. «Не, не для мяне гэта ўсё, — падумаў Лазар, — дома чакае Тэрэзія, патрэбна ліст як мага хутчэй адпісаць».

А Балаш мітусіўся. Прыйбору аднаго колькі: сагрэў вады, пагаліўся, начысціў да люстронога бліску боты... Раз-пораз пазіраў у

люстэрка, што вісела на сцяне, і папраўляў чорны, як смоль, чуб. Потым нярвова ператрыбушыў ложак, дастаючы прыхаваны пад сеннікам пісталет. Лазар не ведаў, адкуль у прыяцеля такі ладны «Вальтэр». Балаш наогул любіў пакорпацца з вайсковым жалезам...

— Навошта табе пісталет?

— запытаў Лазар.

— Няхай будзе на ўсялякі выпадак. Мала што, праз лес ісці... Не пойдзеш жа з вінтоўкай на хутар, дзяйчата разбягнуцца са страху,

— Балаш гучна зарагатаў...

Лазар стаў ставіцца да сябра з нейкай асцярожнасцю не так даўно. На гэта былі падставы, але да высвітлення адносінай справа пакуль не дайшла. Хлопец затаіў крыўду і перажываў моцна...

Няк у размовах сярод жаўнераў Лазар пачаў навіну: карнья падраздзяленні немцаў шукаюць па навакольных вёсках габрэй. Забіваюць усіх, не глядзяць: старавіта, жанчына ці дзіця. Пачутае моцна ўстрывожыла юнака.

Неўзабаве пасля такіх размоў адбылася сутычка ягонага прыяцеля Балаша з жаўнерамі, што жылі побач, у хаце са старэлай кабеты. Спрэчка так сабе — драўля. Але Балаш стаяў на сваім і не хацеў саступаць. Раптам адзін з жаўнеруў гаркнуў:

— Дык ідзі запытаіся пра гэта ў свайго сябрука-жыдоўчика. Мой ён разумнейшы за цябе і лепши ведае.

— Дзе той жыд? Запытаюся. Але ж, мабыць, хутка ўсім жыдам будзе канец, трэба спяшацца, — зарагатаў Балаш.

Ягоныя апаненты ацанілі гумар, бо і яны дружна зарагаталі.

Лазар чуў ўсё і лаянку, і спрэчку, і зневажальныя слова... Але чаму Балаш так сябе паводзіць? Усе ведалі, што ён — Лазар Фахер быў з сям'і венгерскіх габрэй. Ён сам ніколі не хаваў гэтага. Ды і якое гэта мае значэнне, хто ты — габрэй, венгр, нейкі там цыган альбо беларус...

Засядзеліся яны ў гэтых балотах. Трэба тэрмінова нешта мянуть. Балаш зусім нярвовы стаў. На пустым месцы сварку зробіць, добра яшчэ да бойкі справа не даходзіць. Алеж адносіны паміж прыяцелямі сапсоваліся амаль канчатковы.

Балаш чарговы раз зазірнуў у люстэрка і, гладзячы непакорную чупрыну, спытаў:

— А хто гэта табе ўчора ліст даслаў?

— Вядома ж хто — Тэрэзія, — стрымана адказаў Лазар і дастаў фотадымы дзяўчыны.

Балаш Сабо ўважліва паглядзеў на фота і быццам бы жартаваў прамовіў:

— Лазар, калі ты загінеш на гэтай вайне, то я ажанюся з ёю.

— Як загіну? Дык што ж ты... — у хлопца аж дух заняло.

Лазар вылецеў з хаты. Подбегам — да саду, упаў на траву пад старой грушай, зажмурыў вочы і ці то прысніў, ці ў нейкай мрой ўбачыў прыгожыя вочы Тэрэзіі.

Зноў вясна. Яны ідуць мостам праз Дунай. Побач бяжыць Палько.

Нешта расказвае, махае рукамі, быццам слоў яму не хапае, а скажаць хочацца. Дапамагае себе жэстамі і робіцца ад гэтага падобным на ўстрывожаную птушку. И Балаш — з пажадлівым позіркам на Тэрэзію. И зноў яна, яе вочы...

— Ну, прачынайшся, чаго разлётіся, вечар хутка, — Балаш

злёгку тыцніў бліскучым ботам прыядцело ў бок.

— Што з таго, што вечар, — нехаяцца адказаў Лазар.

— Дык мы ж на хутар павінны ісці!

— Нічога і нікому я не павінен.

— Ну вось, крыўдуе. Не крыўдуй! Вайна пасварыла, яна і памірыць.

Чалавек павінен быць чалавекам заўсёды.

— Ну, ужо пачаў філасофстваўцаў. Збрайся, дружа!

Лазар падняўся з неахвотай і пакроўчы ў хату. Настрой быў сапсованы канчатковы. Не хадзелася ісці нікуды. На досвітку зборы і пераезд на станцыю. Прычапіўся гэты Балаш з паходам на хутар. «Дружа...» Быў сябар, ды ўвесь выйшаў. Ну і няхай сабе так. Па дарозе траба скажаць яму ўсё: і пра знявагу, і пра подласць, і пра насмешкі, і пра страчанае сяброўства...

Сонца амаль схавалася за лесам. Па вільготнай сцежцы поплава, што цягнуўся ад вёскі да лесу, няспешна крочылі дзве постаці. А за тым лесам, у якім больш хмызу, чым дрэў, быў хутар. Сцежка на ўваходзе ў рэдкасцес ззвізілася, і жаўнеры пайшлі ўжо не побач, а адзін за адным. Лазар крочыў наперадзе. З поплава пачало даносіцца кваканне жаб. Пацягнула вільгагацию і прахалодаю. У ляску распачынаў сваю дасканалую песню салавей.

Нечакана нешта суха трэснула ззаду. Лазар рэзка павярнуўся.

Балаш пазіраў на яго шыроку раскрытымі вачымі.

Быццам спужаўся нечага. Так моцна заляло пад лапаткай, і гарачыня па ўсім целе.

— Што адбывецца? — толькі паспей падумаць Лазар. Хацеў спытацца ў Балаша, і толькі зараз заўважыў у ягонай руце пісталет,

з рулі якога ўзвіваўся сінявавы дымок.

На вочы насынушыся густы туман. Перахапіла дыханне. Лазар бахнушыся на калені, схапіўся за галаву і ніцма ўпаў на жорсткі сітнік.

На месце праз Дунай не было нікога, толькі яны ўдвох — закаханыя Лазар і Тэрэзія. Заходзіла сонца...

IV

Усё ж перазімаваў Юзік. Хоць і спраціў ужо ўсякую надзею пабачыць яшчэ адну ў сваім доўгім жыцці.

Лазар — дык тая сабе.

На бульбяным полі

і на чарнічніках у бары ўлетку

з віхадзіцца яшчэ не горш за маладых кабет.

Стары са сваім спрадвечным

спадарожнікам кіем выйшаў

у двор. Веснавое сонейка так

стала сагрэць астылую за зіму

зямлю, што Юзіку балочча было

глядзець. Зачыкілдаў да саду.

На старой дзічыне нязменную

свою веснавую песню гарланіў

шпак. Ля борці лётала некалькі

пчолак.

Яшчэ адна вясна для Юзіка,

для шпака, пчол, для саду, для

ўсяго... Прысёў на прызбу. Цяжка ўжо нават па ўласным двары

кльваць. Прыжмурый вочы. Ці

то ад стомы і яснага сонца, ці то

ад задавальнення. Вясна...

Раптам устрывожана закудахтаў певень. Юзік прахапіўся: на

вуліцы, акурат ля веснічак, ста-

яла шэрэя машына. Іншамарка,

адзначыў пра сябре Юзік. Гэтае

словы некалі пачаў ад Косціка, калі разам глядзелі на калону машынаў з райвыканкамі, што рухалася па Зяблевічах да возера на адпачынак. Зяць з дачкою даўно марылі, каб памяняць свой «Масквіч» на замежнае аўто.

Злегкавіка выйшлі троє. Кіроўца застаўся ў машыне. Мужчына і кабета сталага веку. Апранутыя неяк дзіўна. Нейкія замежнікі, адзначыў пра сябе стары. Зусім маладая дзяўчына за некалькі кроку звярнулася да гаспадара:

— Вітаем вас. Ці не вы, часам, Іосіф Боўбел?

— Добрата здароўя і вам. Я —

Боўбел.

— Я Святлана, перакладчыца,

ПРЫПЕЎКІ

КВЕТКА-РУЖА МАЯ

Алесь НАЎРОЦКІ

Доктар! Роды новыя**прымай!**

Міхалінай кліча
мяне калгас «Прагрэс».
З кошыкам аднойчы
я шыбую ў лес.

Тут бамбавозы хмарай,
помню, гулі.
Над чарапамі зараз
гудуць чмиялі.

Паспелі арэхі,
гараць агні рабін.
І хоць бы для пацехі —
баравік адзін.

Вавёрка танцуе
уверсе, дзе дубы.
Ох, нешта не шанцуе
мене на грыбы.

Чаму я не ў Парыжы?
Навошта гэты дуб?
І тут пад кепкай ружай
угледзела я чуб.

Маліннік можа сведчыць:
там, дзе ўгрэўся мох,
як партызан-разведчык,
той чуб — Змітрок — залёг.

Вось бы мне прывабіць
таго прыгажуну.
І я... зрабіла выгляд,
што ў лесе я адна.

Скідаю я абнову.
Накрыла хусткай твар —
і у касцюме Евы
Лаўлю пупком загар.

Ляжу так. Загараю.
А грудзі — што званы.
Змітрок мой падпайзае
і — шусь свае штаны.

Я штурх яго рукамі,
а ён мяне — ў палон.
І зазваніў званамі,
і разбудзіў мой звон.

З тae пары зацірку
есць маю Змітрок
з фарфоравай талеркі,
дзе сіні агадак.

Дабрэннейшага мужа
упалявала я.
Ён працавіты дужа,
дружная й сям'я.

У хаце званочкам —
шустрая дачка.
А хоча муж сыночка,
авось дасць Бог сынка!

Няп'юшчай муж пароды
і не гультай.
Доктар! Роды
новыя прымай!

Па снезе

(1955 год. Я, санфельчар сельскай бальніцы, іду ў школу, каб правесці з вучнямі заняткі па комплексу ГСА — гатоў да санітарнай абароны.)

Малаком белізна
разлілася вакол.
Вунь бязыць ад гумна
сцэлскі вузкае ствол.

Журавель вунь з вядром
захісталі вятры.
Вунь глядзіць пузыром
прасціна на шнуры...

Санны полаз дугой
запаўзае ў кусты.
У кішэні маёй
два пакеты-бінты.

З кожным крокам бліжэй
мой у школе ўрок,
беганіна дзяцей
і зазыўны званок.

Ў клас зайду я царом.
Будуць ведаць усё,
як раненне бінтам
абвязаць на назе,

як суняць той ручай,
што каліны ярчэй

(каб не трапіць у рай) —
навучу я дзяцей.

Вучаніца адна
там ёсьць — Божухна мой!
Жах наводзіць яна
сваёй юнай красой.

А краса — быццам крык.
Тым я ўскрыкам жыву.
З-за яе пад цягнік
суне хтось галаву.

Мой глыбокі ўздых...
Эх, каб я быў не я, —
мы б злавілі ўдваіх
разам з ёй салаўя!

Зноў убачыў за шклом
яе твар — у акне.
Рассякла, бы мячом
яна ўсмешкай мяне...

О, каб я быў герой!
Каб жа я быў не я, —
мы б злавілі зімой
разам з ёй салаўя!

Ружа**I**

Я ў школу бягом,
каб паспець на ўрок.
А ля школы — дзетдом
і дзяцей табунок.

Сярод іх — і ЯНА,
хто за партай са мной.
Не спазняюся я,
раз ЯНА тут з дзяўтвой.

Суцішаю свой бег.
Абапёрся аб воз.
Даляцеў ЯЕ смех
ад зжайцелых бяроз.

Развязаўся шнурок
на бацінку ЯЕ.
Зробіш крок, а ён скок:
крок зрабіць не дae.

Стан сагнула ЯНА.
Свой партфель — убачок.
І рукамі двумя
хоп за той завіток.

О ты Божухна мой!
Які быў артыстызм!
Як жа спіна дугой
нахілілася ўніз!

Тут я маху не даў.
Мой учынак такі:
ружу вокам сарваў
з яе мілай шчакі.

Мне бяды — паубяды:
я ж з той ружай багач.
Схаваў руку — куды?
Здагадайся ж, чытач!

Завязала шнурок.
Паглядзела кругом.
І пайшла на ўрок
паўз калодзеж з вядром.

А за ЁЮ праз міг
на лісцю, па агнях,
затаіўши свой дых,
і я рушыў у шлях.

Нес я торбу. А ў ёй —
кніжкі, кляксы, пяро,
вінт з сарванай разъбой
і ляза вастрыё.

Мне дванаццаты год.
Прылаўчыўся чытаць:
як асколкі — у рот
знакі-кулі ляцяць!

Стройных клёнаў кастры
лютавалі ўгары.
А на шэрым жывіры —
нібы колер зары.

Нібы шчасція збанок
ӯвесь я выпіў да дна —
завязала ж шнурок
спрытным рухам ЯНА!

Будзе некалі знаць,
хто шчаслівы такі.
Удалося ж сарваць
ружу мне са шчакі!

II
Дзяцел долатам б'e,
і дзяյубе, і дзяйубе,
раздрабіў цішыню,
стукам лечыць сасну.

Адшугалі агні,
ападаюць на дол.
Дух прыемны, лясны,
дух смалісты вакол.

Вадаспады агнёў
з шалясценнем — уніз.
О, як шмат жалудоў
холад ноччу адгрыз!

Хмыз хавае лісу.
Адцвілі верасы.
Ну ѹ апенак — касу
запускай і касі!

Дзяцел долатам б'e,
і дзяйубе, і дзяйубе.
Раздрабіў цішыню,
стукам лечыць сасну.

Бачу зноў цябе, лес,
толькі ў сумным свяtle.
Пад твой кіну навес
думы-мары свае.

Ўчора лёг я набок
і не спаў дапазна:
завязала ж шнурок
на бацінку ЯНА.

І я маху не даў.
Мой учынак такі:
ружу вокам сарваў
з яе мілай шчакі.

Дрэва, птушка і звер!
Знайце: нібы красу,
тую ружу цяпер
я па лесе нясу!

Дзяцел долатам б'e,
і дзяйубе, і дзяйубе.
Раздрабіў цішыню,
стукам лечыць сасну.

Сумны клін жураўлёў
у блакіце плыве.
Вадаспады агнёў —
на пажухлай траве.

Шэпчуць лісіцяў агні,
колюць хмызу шыты.
І куды ні зірні —
чарапы... чарапы...

З акружэння байцы
выбіваліся тут.
Немы іх — у шчыпцы.
«Рус, здавайся!», «Капут!»

А патронуў няма,
толькі дзесяць штыхоў.
.....
І не будзе пісьма
і праз сотню гадоў.

Дзяцел долатам б'e,
і дзяйубе, і дзяйубе,
раздрабіў цішыню,
стукам лечыць сасну.

Скокнуў з клёна лісток,
дакрануўся да пня.
Вельмі ж спрытна шнурок
завязала ЯНА...

І я маху не даў.
Мой учынак такі:
ружу вокам сарваў
з яе мілай шчакі.

Не завяне павек
кветка ружа мая
Праз нягody і здзек
яе вынесу я.

З тою ружай мне жыць.
З ёй ісці цэлы век.
У глыбінях душы
тая ружа павек!

Дзяцел долатам б'e,
і дзяйубе, і дзяйубе,
раздрабіў цішыню,
стукам лечыць сасну...

УРОК

РАЗГРОМ ТАТАРАЎ ПАД КЛЕЦКАМ

Уладзімір АРЛОУ

Небяспека з усходу

і поўдня

Разбіўшы нямецкіх рыцараў пад Грунвальдам, нашыя праціўнікі ўсталявалі мір на заходній мяжы. Але неўзабаве ў Вялікага Княства Літоўскага з'явіліся новыя небяспечныя ворагі.

На ўсходзе гэта была Расейская дзяржава, якую тады называлі Масковіяй. Маскоўскія князі аўтадалі расейскія княстві і пачалі прагна паглядаць на суседнюю краіну. Беларусь яны называлі «спрадвеку свай» зямлёй, хоць яна ніколі не была пад уладаю Масквы.

Масковія распачала з Вялікім Княствам бясконцыя крызвавыя войны.

Расейскія землі доўгі час жылі ў татарскай няволі. 250 гадоў яны былі часткаю велізарнай мангола-татарскай дзяржавы — Залатой Арды. Але і пасля вызвалення з-пад ардынскага ярма парадкі ў Маскоўскім княстве засталіся такія ж дзікія і жорсткія, як і пры татарамах. На малюнках у тагачасных еўрапейскіх кнігах маскоўскія ўладары надзвычай падобныя на татарскіх ханаў.

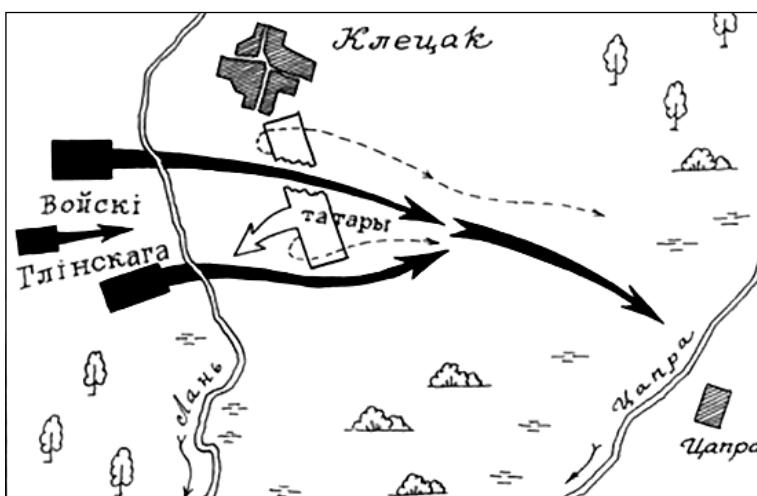
Тым часам на рэштках былой Залатой Арды ўзнікла Крымскае ханства. Яно атрымлівала вялікую дапамогу з Турцыі і хутка мацнела.

Ваяўнічае Крымскае ханства зрабілася для нашай дзяржавы яшчэ адным ворагам, які паграхаў з поўдня.

Наезды ардынцаў

Ханства жыло за кошт нападаў на суседнія землі. Амаль штогод татарская конніца ўрывалася на абшары Вялікага Княства Літоўскага. Каб захапіць больш здабычы, ворагі пачыналі падходы пры канцы лета, калі быў сабраны ўраджай. Але татарскія аддзелы-загоны не проста забіралі нажытак мірнай працай дабро. Яны захоплівалі людзей у палон і прафадвалі іх у рабства.

Варожыя аддзелы лёгка ўзброненых вершнікаў звычайна абыходзілі ўмащаваныя гарады. Іхні мятаю было вёскі і мястечкі, дзе жыхары не моглі схавацца за мурамі замкаў. Захопнікі пакідалі за сабою попел пажарышчаў, цэлы забітых і нязмерна гора жывых, якіх вялі ў няволю. Кожны татарын меў з сабою некалькі пары коней. Гэта дазваляла захопнікам рухацца амаль без перапынку і хутка пакідаць чужбы землі.

Князь Іван III

Герб Гірэя

Асабліва небяспечным Крымскага ханства зрабілася, калі ўчыніла вайсковую дамову з маскоўскім князем Іванам III. Татары пустошылі і руйнавалі Берасцейшчыну, Мазыршчыну, дасяглі нават ваколіцаў Менска.

Нашыя прадзеды мужна бараніліся. Яны няраз выпраўляліся ў пагоню за старавымі драпежнікамі. Татараў білі не толькі на лясных дарогах, але і ў чистым полі. Кожны другі наезд стэпавікоў заканчваўся іхнім паразай, але варожыя напады не спыняліся.

Лета 1506 года

Тое лета прынесла беларускай зямлі новае цяжкое выпрабаванне. У ліпені на Беларусь рушыла 20-тысячная конная арда. Яе вялі сыны крымскага хана «царавічы» Білі і Бурнаш.

Татары хутка дайшлі да Наваградка і Ліды. Яны падлілі вёскі і цэрквы, забівалі мужчын, а жанчын і дзяцей, абыходзячыся з імі як з жывёлай, гналі ў палон.

Наш гаспадар Аляксандар і вялікакняжская рада пастановілі, што гэтым разам ардынцаў нельга адпусціць жывымі. Усе, хто мог трymаць у руцэ шаблю, пачалі з Наваградчыны, Гарадзеншчыны і Меншчыны збірацца ў Лідзе. Адтуль войска рушыла

да Наваградка. Баяры Юрай і Андрэй Неміровічы ўзялі ў палон шасцёх татараў. Ад іх даведалі, што галоўны стан ворагаў знаходзіцца пад Клецкам.

Памаліўшыся за перамогу ў наваградскіх цэрквях і касцёлах, нашыя аддзелы выправіліся на Клецак. У войску было ўжо блізу 10 тысячай вершнікаў. Іхні шлях праходзіў праз папаленя ўсіх і мястечкі Цырын, Паланечку, Ішкандзь, Молева, Ліпу.

Ваярамі камандаваў князь Міхайла Глінскага. Яму было 36 гадоў. У маладосці князь вучыўся ў Італіі і Нямеччыне, ведаў шмат мораў і падарожнічаў па Еўропе. Перад вяртаннем на радзіму ён служыў у арміі германскага імператара і добра ведаў вайсковую справу.

5 жніўня князь са сваімі рыцарамі дасягнуў вёскі Красны Стай на рацэ Лань. З высокага берага яны ўбачылі на тым баку ракі гатовую да бітвы татарскую арду. Удалечыні пад аховою сядзелі на зямлі тысячи нашых палонных. Жанчыны тулілі да сябе дзяцей, шапталі малітвы і з надзеяй глядзелі на ліцвінскае войска.

Нашы дзеці не будуць рабамі

Ворагаў было ўдвая болей. Аднак ліцвіны (так у тых часах

зваліся беларусы) адрозна ад захопнікаў мелі не толькі лукі, але і агняпальную зброю. Перастрэлка з татарамі доўжылася некалькі гадзін.

Пад заслонаю трапных стрэлаў нашых гармат і рушніцаў удалося зрабіць цераз Лань дзве гаці для пераправы.

Перад пачаткам бітвы князь Глінскі ўзняў над галавой шаблю і звярнуўся да ваяроў з прамоваю. Паказваючы на захопленых татарамі палонных, ён запытаўся: «Няўжо мы дазволім, каб нашыя жанчыны сталі рабынямі? Няўжо дазволім, каб дзеці былі нявольнікамі і забылі сваю зямлю?» — «Не дазволім!!!» — адказаў шматтысячны хор галасоў.

Правы фланг княжскага войска пераправіўся на другі бок Лані так імкліва, што апярэдзіў іншых і трапіў пад моцны націск лепшых татарскіх сечкароў. Нашыя ваяры трымаліся стойка, але многія гінулі, бо на аднаго налятала два-три ворагі.

Князь загадаў паскорыць пераправу астатніх сілаў. Ён сам павёў іх на бітву з гучным воклічам «За мной, браты!». Пад Глінскім двойчы забівалі каня, але князь не пакінуў сечу. Шляхецкая конніца ў сталёвых панцырах рассекла ардынцаў надвое. Тым часам перайшлі ў наступ і палкі правага флангу. Частку ворагаў заціснулі ў «абцугу» і пасеклі. Рэшта разам з татарскімі «царэвічамі» кінулася на ўцёкі.

У небе радасна заспявалі беларускія жаўрукі.

Вянок князю Міхайлу

Пагоня доўжылася шмат дзён. Захопнікі гінулі ў рэках і балатах. Татараў пераймалі каля Слуцка, Петрыкава і нават ва Украіне. Чатыры тысячы ворагаў трапілі ў палон. Толькі некалькі сотняў з велізарнай арды дабраліся да Крыма жывымі. Здабычаю пераможцаў стаў і табун з 30 тысячай коней.

Рыцары Міхайлы Глінскага вярнулі свабоду ўсім 40 тысячам палонных. З жахам успамінаючы дні, праведзеныя ў няволі, беларускія жанчыны, дзяўчыны і дзеці вярталіся ў родныя хаты.

Захавалася падданне, што на знак падзякі вызваленія дзягучаткі звілі князю Міхайлу вялікі вянок з лугавых рамонкаў і званочкі.

Клецкая бітва стала першай буйной перамогаю над крымскімі татарамі. Хан Менглі-Гірэй так напалохадаўся, што адрозу пачаў мірныя перамовы. Нанейкі час ён нават ператварыўся ў хайруніка Вялікага Княства Літоўскага...

Настасся Слуцкая

Побач з рыцарамі-мужчынамі супрэць татараў мужна змагаліся і жанчыны. Гісторыя захавала імя адной з іх — Настасці Слуцкай.

На пачатку XVI стагоддзя захопы хана Баты-Гірэя ўсё часцей даходзілі да Слуцка. Яны пустошылі наваколле, палілі слуцкія прадмесці, але ўзяць Слуцкі замак не маглі.

Аднойчы вялікае войска стэпавікоў зноў атакыла замак. Каля татарскіх вогнішчаў гучай радасны смех. Захопнікі ведалі, што гэтым разам слуцкі князь Сямён Алелькавіч у ад'едзе — і не сумніваліся, што без галоўнага абаронцы слуцкія жанчыны не вытрымалі і пачалі адступаць.

Але ворагі пралічыліся. Жонка князя Сямёна Настасся загадала ваярам і ўсім жыхарам горада сабрацца на пляцы. Неўзабаве здзіўленыя слуцкія жанчыны не знаёмага ім коннага рыцара. Каля ён зняў шалом, людзі пазналі залацістую косы княгіні Настасі. «Я сама павяду вас на бітву!» — абвясціла яна.

Татары цярпілі чакалі, калі горад здацца. Але замест гэтага замкавая брама нечакана расчынілася і адтуль вынulaся на ардынцаў конная лавіна. Наперадзе імчалася княгіня Настасся. Пасля кароткай сечы ворагі не вытрымалі і пачалі адступаць.

Праз некалькі дзён вярнуўся князь Сямён. Ён сціснуў жонку ў радасных абдымках, аднак адмовіўся сядзіць за святочны стол. Трэба было як след правучыць татарскіх рабаўнікоў. Іх дагналі і разбліпі пад Давыд-Гарадком. Побач з мужам у бітве была і княгіня Настасся.

Яна і пазней, калі князя Сямёна не стала, працягвала ваяваць з татарамі. Стэпавікі ні разу не змаглі захапіць Слуцак. Пра княгіню-змагарку ўжо ў XXI стагоддзі ў Беларусі знялі мастацкі кінафільм, які так і называецца — «Настасся Слуцкая».

* * *

Слаўная перамога пад Клецкам засталася і ў летапісах, і ў памяці беларусаў. Некалькі стагоддзяў на месцы колішнай бітвы людзі ставілі крыжы. У 1996 годзе нашчадкі ўшанавалі яе герояў помнікам.

Пытанні і заданні

1. Якія новыя ворагі з'явіліся ў нашых продкаў пасля разгрому нямецкіх рыцараў пад Грунвальдам?
2. Якое няшчасце напаткало беларусу ў ліпені 1506 года?
3. Што вы даведаліся пра князя Міхайла Глінскага?
4. Як князь Міхайла з войскам рыхтаваўся да Клецкай бітвы? Што надавала ім адвары?
5. Раскажыце пра разгром татарскіх захопнікаў.
6. Колькі палонных вызвалілі нашыя ваяры? Як палонныя аддзячылі князю Міхайлу?
7. Як беларусы захоўваюць памяць пра перамогу пад Клецкам?
8. Чому мы памятаем княгінё Настасью Слуцкую?

Бітва пад Клецкам. Старадаўняя гравюра

Выгляд старога Клецка

▶ ПОСТАЦІ

ЧАРЭЯ МІЛАША

Сяргей ХАРЕУСКИ

**Ёсць, ёсь у нашай краіне
яшчэ таямніцы, містычныя
мясціны, што нібы вэлюмам
ахутвае нязнанасць,
недасяжнасць ці забытасць...**

Адно з такіх месцаў – Чарэя, былая сталіца Чарэйскага княства, былое родавае гняздо Сапегаў, былое котлішча Мілашаў, былы цэнтр Чарэйскага раёна... Гэта легендарнае места знаходзіцца, дарэчы, куды бліжэй ад Менска, чым гэта можна сабе ўявіць, чытаючы пра ягоную бурлівую й парадаксальнную гісторыю. Маскоўская шаша без затрымкі даймчыць вас да Бабра. А там адзін толькі паварот улева і... па гарбатым асфальце, у лапіках бітуму і каровіных ляпёхах праз якіх пятнаццаць хвілінай можна апынуцца сярод стромых гор і курганоў на беразе разлеглага Чарэйскага возера. І цяжка даць веры, што некалі тут віравала людское жыццё...

Чарэйскае княства было добра вядомае з XIV стагоддзі. У 1454 г. япіскап смаленскі Місаіл заснаваў тут, на возеры Галаўль, славуты Чарэйскі манастыр. У часы вайны 1432–1435 гадоў паміж Свідрыгайлам і Жыгімонтам старавічы чарэйскі князь Міхал Пяструцкі быў забіты Свідрыгайлам. За вернасць Пяструцкіх вялікі князь Жыгімонт падараў Чарэйскаму княству багата новых уладанняў. Асаблівы росквіт Чарэі прыпадаў аднак на эпоху Сапегаў, якія хапілі пераўтварыць гэты край у сваю сапраўдную сталіцу, кшталту Нясвіжу Радзівілаў...

Цяпер мала хто з нас можа ўявіць сабе, што Чашніцкі раён мае багатую гісторыю. Закінчылі, з праваленымі дахамі колішнія калгасныя будынкі, пустыя дамы, вялікі пусты дзіцячы садок... Дыхтоўныя вялікі будынкі школы, сталінскіх часоў, таксама пусты. Чуваць адно пошумлісці ўздзічэльных прысадаў і на закінутых могілках... А менавіта тут знаходзіцца старажытны Лукомль, цэнтр некалі слыннага заможнага княства. Побач ёсць яшчэ вёска Чарэя. Некалі ёй тут быў княскі пасад. Чарэя славілася сваім базыльянскім кляштарам, што стаяў на высіце пасярод возера. Тут нарадзіўся славуты дзеяч каталіцкага царкви, выбітны грамадзкі дзеяч Расійскай імперыі арцыбіскуп магілёўскі Стэфан Дзенісевіч, які шмат зрабіў дзеля беларусізациі рэлігійнага жыцця.

А яшчэ гэтая мясціна дала свету выдатнага франкамоўнага паэта-містыка Оскара Любіча-Мілаша. Пасля першай сусветнай вайны ён стаў літоўскім дыпламатам у Парыжы і ўсе свае сілы аддаў услыўленню Літвы, хоць да канца дзён гэтак і не акрэсліў, нават сам для сябе, дзе яе межы... І ўвесі час мроў пра сваю міфічную Чарэю.

«Хадземце, я павяду вас у край дзівосаў, сутоння, імглы і ціхіх шэптаў... Вось мы тут, на ўскрайках польскіх земляў, ужо пэўна паўночных, але яшчэ закаханых у

колеры. Адзін узмах крыла – і мы паляцім над краінай, дзе ўсе рэчы пазначаныя прыгаслым колерам успамінаў. Нас агортвае пах гарлачыкаў, імшастая лясная смуга. Млявае бледнае неба задуменна га краю, што адкрываецца перад намі, хавае ў сабе ўсю свежасць позірку старавечных плямёнаў».

Гэтак пісаў пра свой родны кут Оскар Мілаш, які нарадзіўся ў дзедавым фальварку, у Чарэі, на ўскрайку старажытнага места, слава якога некалі сягала ў самыя далёкія куткі Рэчы Паспалітай...

Як ні дзіўна, у Чарэі пра Мілашаў ведаюць калі не ўсе, то амаль усе. Простыя людзі са смакам перадаюць дзіўную ў сваёй цвёрдай дакладнасці апакрыфічную лічбу – 126. Столікі, маўляў, у Мілашаў было гатункаў бэзу. А вось супрацоўніцы бібліятэкі й клубу выдатна абазнаныя ў акалічнасцях біяграфіі свайго славутага земляка – французскага паэта. Нават распавядаюць такую трапнную дэталь, што ён, калі прыезджаў сюды з Францыі, дзвяццацігадовым дзецоком, то скакаў вярхом на кані, вось «да гэтага месца».

У часы Мілашаў Чарэя была хоць і прыгожым, але ўжо праста мястечкам, закінутым і забытым, на сумежжы губерні, на ўзбочадаў усіх вартых увагі шляху. Старасвецкія храмы, ружанец таямнічых курганоў над зіхоткім бяздоннем вазёраў і на доўгія міліяны вакол нерухомага забыцця. Род тутайшых Мілашаў належыў да буйных аштарнікаў, бо яны мелі ў ваколіцах 30 тысячаў гектараў зямлі. Хоць слыннымі іх зрабіла не багацце, а незвычайна моцныя харкторы ярыгінальныя ўчынкі. Дзед, слухаючыся адно свайго сэру, вывез таемна з Італіі сабе жонку – Наталі Тассістра, з роду генуэзкіх патрыцыяў. А бацька Оскара, Уладыслаў, таксама здзіўі публіку, пабраўшыся шлюбам з габрэйкаю, Марыяй Разаліяй Разэнталь, дачкою настаўніцы габрэйскай мовы з Варшавы... У выніку гэткіх сямейных акалічнасцяў 28 траўня 1877 года ў Чарэі, акурат за Мілашавым пасярод школьнага двара застаўся падземны склеп – ляднік. Уваход у яго адрамантаваны, і ўсё вакол дагледжана. Аказваецца, у вайну тут была нямецкая катоўня. За савецкім часам уваход сюды каравуліла піянерская варта... Сёння тузыльцы гавораць пра гэта з горкай усмешкаю. Вялікі будынак школы пустуе...

У 1905 годзе ў Чарэі, акурат тады, як тут гаспадарыў Оскар Мілаш, быў дзве праваслаўныя

варку Оскар Вэнцэслаў Мілаш, гербу Любіч. А ў 1889 годзе іхная сям'я пераехала ў Парыж, дзе ў было яму наканавана жыць і тварыць да конца дзён. Ён атрымаў такую адукцыю, якую хацеў: стаў знаным у Парыжы арыенталістам, адмыслоўцам у мовах і верах Усходу. Там, ужо праз дзесяць гадоў, выходзіць ягоная першая кнішка вершаў «La Poem des Decadences».

У часы маладосці Мілаша Чарэя лічылася культурным мястечкам. Тут былі народная вучэльня, касцёл, сінагога ды царква. У блізкіх Чашніках працавалі ажно тры народныя вучэльні й адна вышэйшая, было шмат розных бажніцай.

Але.. у 1904 годзе, пасля смерці бацькі, ён вяртаецца ў Чарэю, дзе мусова заняўся вялікай гаспадаркаю. Знаходзіцца час і для далёкіх падарожжаў – у Ангельшчыну, у Расію, у Афрыку... У ягонія рукі трапляе першыя легальныя газеты па-літуўску «Vilniaus žinios». Хоць пісаць па-літуўску Мілаш не навучыўся, але менавіта ў гэты час ён раптоўна становіцца prince Lithuania, літоўскім князем, апантаным усім, што тычыцца Літвы. У 1918 годзе ён ужо браў удзел у пасяджэннях Лігі Нацыяў як прадстаўнік... літоўскай дэлегацыі. Думаецца, што з гэткім жа поспехам, а то і большым, ён мог бы стаць дзеячом беларускага Адраджэння, прадстаўляць Беларускую Народную Рэспубліку... Але сталася так, як сталася.

На месцы колішняй сядзібы Мілашаў сёння стаіць школа, пабудаваная па вайне. Адбылося панскага фальварку пасярод школьнага двара застаўся падземны склеп – ляднік. Уваход у яго адрамантаваны, і ўсё вакол дагледжана. Аказваецца, у вайну тут была нямецкая катоўня. За савецкім часам уваход сюды каравуліла піянерская варта... Сёння тузыльцы гавораць пра гэта з горкай усмешкаю. Вялікі будынак школы пустуе...

У 1905 годзе ў Чарэі, акурат тады, як тут гаспадарыў Оскар Мілаш, быў дзве праваслаўныя

Колішняя Белая царква

царквы (ад адной гэтаксама не засталося і знаку), вялікі каталіцкі касцёл, трох капліцы, царкоўна-прыходская школа, паштоватэлеграфна аддзяленне, а праців таго сінагога, трох грабрэйскіх малельні і рэлігійная школа... Соннае правінцыйнае жыццё, па свому багатае, па свайму мілае...

Нядыўна пра родны край Оскара Мілаша згадалі і ў Менску. Гадоў дзесяць таму пасля крытычнага артыкула ў «Советской Белоруссии» ў Чашніцкі раён з інспекцыяй з'ездзіў тагачасны прэзідэнт памочнік П... Па выніках ён паклаў на стол свайго начальніка дакладную запіску, у якой красамоўна апавёў пра гэты

відзеў, што запіску не трапіла, прывяду з яе пару цытатаў:

«...Лад жыцця нават вясковая інтэлігэнцыя (настайнікаў, спецыялістаў саўгасаў і гэтак далей), не кажучы пра простых работнікаў, дэградуе. Людзі спячці без пасцельнае бялізны, не маюць нармальнага посуду, апранутыя ў лахманы, практычна не карыстаюцца звычайнімі сродкамі гігіеніі, мыйнымі сродкамі, не маюць тэлевізараў, не чытаюць газет. У дамах зусім няма кніг і часопісаў. У большасці дробных паселішчаў няма тэлефоннае сувязі. У некаторых дамах адлучанае энергазабеспячэнне...».

Гэткім выглядае Чашніцкі раён на досвітку XXI стагоддзя. Вядома, адсутнічае кнігі на радзіме Мілаша рэч дзікаватай. Але ён гэта не ўсё... Далей напісаны:

«Харчаванне людзей крайне беднае — сала ды бульба, бо лядоўнікі, сутоння, імглы і ціхіе шэпты... Стады, садавіну й гародніну няма дзе захоўваць. Ды ўсіх грабрэйчыкі іх набыць. Дзеци выгляджаюць млявымі, неахайнай апранутыя. Іх ратую ад голаду толькі цэнтралізаваное харчаванне ў школах. Медычная аблуга кепскай. У клубах не топіцца».

На чатырох старонках гэтага дакумента паўстае катастрофічнае карціна жыцця беларускай правінцыі. На загад чыноўніка з Менска ў тым раёне была праўдзеная генеральная прыборка. Што маглі — тое зрабілі... Купляць жа кнігі тутэйшым людзям, вядома, ніхто не будзе. Зрэшты, і карміць іх няма каму. А сакрэтныя дакладныя запіскі апошніх гадоў лягуть у архівы. Можна шукаць вінаватых, але сёння няма сэнсу.

Ёсць сэнс пачытаць Оскара Мілаша. Ягона радзіма застанецца ў сусветнай культуры гэткай, якой яе стварыў ён. Без голаду, бруду і брыды запусцення...

Былая школа ў Чарэі

▶ ВЕРШЫ

РАКА СНОЎ

Эдуард ДУБЯНЕЦКИ

Карт-бланш

У чэрствым свеце страчаем мы існасць,
Нібыта дрэвы, што сваю лістоту
Па волі восені губляюць, і пяччу
Сваю зямлі ўсю аддаюць. *І прамяністасць*

Апошніх дзён мы бачым пільным вокам,
Ў якім ліструюца ўсе клопаты і мары
Зняверанага людства, на якога чары
Смяротныя наведзены.

Нячутным крокам

Ўваходзіць ў сэрца Боль і за сабою Скруху,
Бы паслагачку верную, вядзе,
І неўзабаве нашых душ валадарамі

Яны становіцца, і сэрцы ланцугамі
Акручваюць, сціскаюць, і Бядзе
Даюць карт-бланш на руйнаванне Духу...

Басаногі дождж**Марская акварэль**

Неба ўжко цяжарнае аблокамі.
Спее дождж там,
Нібы плод на дрэве.
Жальба чуеца
Ва ўхваліваным чаек спеве,
Вечер з хвальямі
Гуліе сінявокімі.

...Шчэ імгненне, —
І вось мору падарунак
Неба пасылае — летні дождж!

Мора усміхнулася,
Таму што

Ў яго дождж той
Падаў басанож...

Рака сноў

Я плаваю ў рэчы сваіх сумных сноў.
У снах тых вобраз твой ўзнікае зноў
і зноў.

На яве мы з табой не разам ўжко даўно
І ты далёка — у краіне халадоў,
дажджоў.

Узгадваць соладка і сумна ў час начны
Вачэй пяшчотных бліск,
пах чорных валасоў...

Так, ты сыйшла, аднак дагэтуль чую гук
Тваіх даверлівых,
кранальна-цихіх слоў.

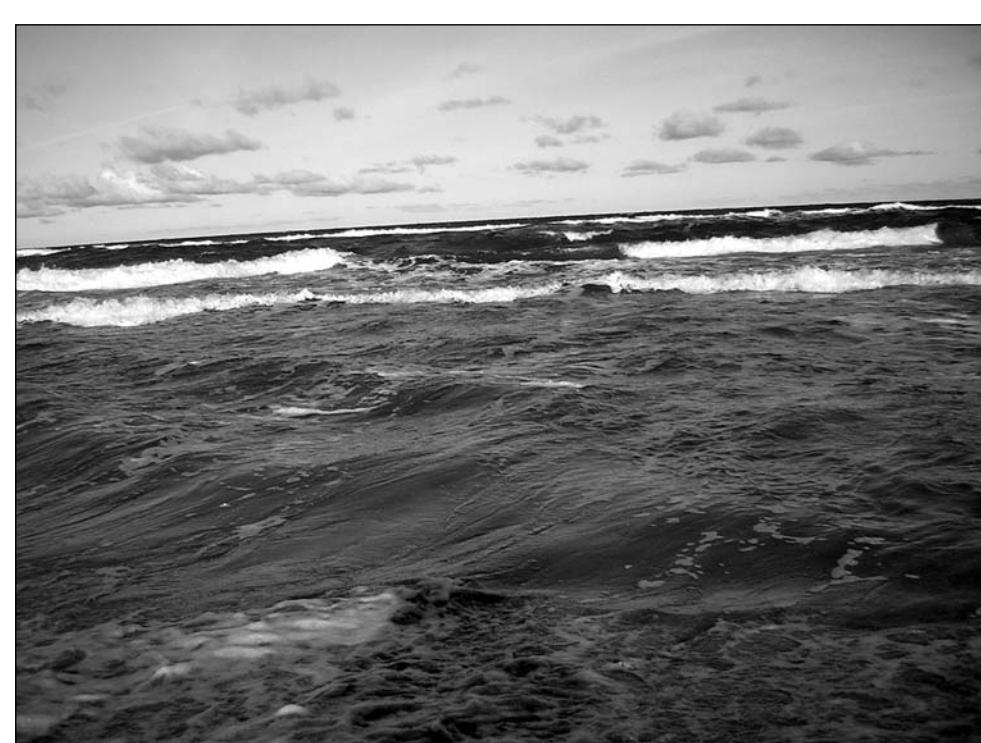
І сэнсу папракаць кагосці ўжко няма —
Не вытрымалі рэўнасці шалёнаі
скразьнякоў...

...Але я веру-спадзяюся, што мая душа
Калісці ўвойдзе ў палац кахрання зноў.

Вечная спадарожніца

На ўсе мае дарогі і трывогі,
На ўсе памкненні,
Мары-летуценні
Заўжды
Кладзеца
Твой
Ледзь бачны цень...

...Заўжды
Ў душу маю
Змяёю запаўзаеш
І там сабе знаходзіш

Самы ўтульны
І самы дальні
Цёплы закуток...

...Заўжды
Маё ты сэрца апякаеш,
Нібы агонь,
Ці востры і балочы,
Імгненны
Электрычны ток...

...Заўжды
Са мной ты —
Спадарожніца мая,
Якая
Не адыходзіц ад мяне
Нат ні на крок,
Я��у
І сам не праганяю
Я занрок...

...І вось ўсё гэта ты —
Жахліва-прыцягальнай
І ненавісна-любая,

Пляучая,
Салодка-горкная
І неадчэпная мая —
Ад-зі-но-та!...

Кругазварот пачуццяў

Дзень. Бярозавы гай.
— Ты мяне не чапай!

Стромкі бераг ракі.
— Цёплы дотык рукі.

Вечар. Дом. Мае верши.
— Плацалунак наш першы.

Ложак. Ноч. Яна. Я.
— Шчасця крык. Цішыня.

Цемра. Сон. Час світання.
— Зноў мы ў коле кахрання.

Дзень. Сум. Слёзы твае.
— Не чапай ты мяне!..

Над студнай,
выканай
майм дзедам,
апошні журавель...

Працяжнік
між датамі
нараджэння
і смерці...

Яловыя лапкі
на сумнай дарозе...
Ад хаты суседа...

Калгаснае
кукурузнае поле...
Непазнаныя
дэсунглі дзяцінства.

Жыццё
ў перакладзе
з таго свету
на гэтты...

Выгаранне
фарбаў
жыцця
пад сонцам...

Гушкаемся
ўдваіх на арэлях:
душа — цела,
цела — душа...

Капалі бульбу
да прыцемкаў...
Клубні
ў барознах веку.

Плады
дрэва жыцця,
памочаныя
грахамі...

ПАРЦЭЛЬ

Алесь МАКРАЦОЎ

У калысцы
(братаўай і маёй)
пад павецию
спалохана
куры кудахчуць...

Пачатак вайны...
устамінае маці:
«На дварэ цёмна...
Мы ўсе яшчэ спім...
А немец —
карому ўжко доіць...»

► ДЭБЮТ

АПОВЕСЦЬ ПРА ЧАЛАВЕКА, ЯКІ

Сяргей ЕГАРЭЙЧАНКА

**Калісці даўным-даўно тут
не было нічога...**

Слова «даўно» кожны разумее як хоча. Для кагосяці «даўно» — гэта сівый стагоддзі і справы дзён, пра якія пішуць толькі ў падручніках гісторыі і псеўдагістарычных раманах. Нехта лічыць, што «даўно» — гэта дзесяць, дваццаць, трыццаць гадоў таму — часы маладосці актуальнага рэспандэнта. Ну а нехта можа сказаць: «Гэта было даўно — хіба пазаўчора».

Калісці даўним-даўно тут не было нічога.

I, самае галоўнае, тут не было гэтых западзін грунта, на першы погляд непрыметных, побач з якімі можна прайсці, не заўважыўши, калі не ведаць, што яны азначаюць. Розныя па памеры — метр на тры, два на пяць, тры на дзесяць — яны падаваліся рабамі на грудзях зямлі.

Спякотны трапеніскі дзень пераваліў за сярэдзіну. Сонца завіслі над вершалінамі елак, яго промні хутка сушылі аголеную рыдлёукамі глебу.

Сярод зялёнага дывана маладой травы чорнымі плямамі зеўралі трыв глыбокія ямы. Рота байцоў страйбата ўжо некалькі гадзінай працягвала працу, абсалютна не разумеочы, для чаго яна патрэбна.

Але былі тут і тыя, для каго гэтая справа была не толькі не бессэнсоўнай, але й выключнай. Такіх людзей некалькі: спечяялісты-археолагі Інстытута гісторыі ды мясцовыя партыйныя функцыянеры.

— Вацлаў Міхайлавіч, — з аднаго раскопу пачуўся нізкі голас салдата. — Вам трэба на гэта паглядзець.

— Костка... — прашаптаў навуковец, асцярожна прымяочы знайдку. Нельга было вызначыць, што гэта за костка — рыдлёука салдата, стомненага працай, праста размалазіла яе на шмат маленьких фрагментаў, якія не паддаваліся ніякай ідэнтыфікацыі.

— Далей капаць з максімальнай асцярожнасцю!

Да справы падключыліся прафесіяналы-археолагі. Праз дваццаць хвілінаў перадвачыма непрыемна здзіўленых чыноўнікаў з'явілася жахлівае відовішча: добра захаваны чэрап з акуратнай дзірачкай на патыліцы. Верхнія пярэднія часткі фактычна не існавала — яе праламала куля на выхадзе.

Мы

Жыць. Вось усё, што мы хапелі. Жыць і працеваць. У нас

не было дзяцей — мы былі яшчэ занадта маладымі.

Наша вёска была даволі вялікай — хоць і не з'яўлялася райцэнтрам, але мела сваю школу — школу, у якой навучаліся амаль сорак дзетак.

Мы верылі ў тое, што дзяржаўва не памыляецца — а кіраўнікі прагнучу толькі лепшай долі народам.

Тых, хто не верыў, з кожным днём становілася ўсё менш дыменш — хтосьці паціху астываў у сваёй непрымірываемасці, а кагосяці астъці прымушалі. Каго словам, каго пагрозай, каго турмой. Каго куляй.

Не ведалі мы гэтага тады — так званая «новая інтэлігенцыя» — маладыя настаўнікі, якіх пасля сканчэння спецыяльных курсаў накіравалі працеваць у гэты куток Беларускай ССР на самай мяжы Менскага раёну — за дваццаць кіламетраў ад «варожай» Польшчы. Прынамсі, Польшчай мясцовы парткам упартка называў беларускія землі, адабраныя па сумнаводомай дамове 1920 года.

Я спецыяльна кажу «мы». «Мы» — гэта я і моя жонка, разам з якой закончылі настаўніцкія курсы. Нам пацгасціла: размеркавалі з улікам нашага шлюбу.

Мне было дваццаць шэсць. Ёй — дваццаць чатыры.

Мяне звалі Савіцкі Максім Леанідавіч.

Яе — Савіцкая (Самусевіч) Таццяня Віктараўна.

Ішла восень тысяча дзесяцьсот троццаць шостага...

Жаўнер вызвольнай армії

Станіслаў Міхайлавіч не спаў ужо колькі начэй. Не мог, не хапеў, баяўся. Апошнім часам ён баяўся кожнага грукату, кожнага шораху.

Яму было чаго баяцца. Ён баяўся свайго мінулага.

Страх быў з ім усе шэсцьдзесят сем гадоў, якія ён пражыў на сцене. Спачатку страх галоднай смерці, — царская эпоха была бязлітасці да такіх, як ён. Потым, пасля гібелі ўсіх, дзеля каго ён яшчэ хацеў жыць, наступіў час ахвяравання сабой дзесяці справы вольнай Беларусі. Асабісты ад'ютант генерала Езавітава, жаўнер у войску Станіслава Балаховіча, стралец Слуцкага збройнага чыну — менавіта ў такой паслядоўнасці ён пражыў пачатак дваццаціх гадоў. Кожны новы кіраўнік ла-кальнай арміі ўзнікаў раптоўна і так жа раптоўна знікаў, збягаў за мяжу. Ён не мог збегчы.

Яго схаваў шёмны беларускі лес — яго і яшчэ трох верных сяброў. Дзе яны зараз, тыя сяброў? Адзін Бог можа даць адказ. Можа, у іх атрымалася, як у яго, вісці з лесу праз некалькі гадоў бессенсоўнай барацьбы і пачаць новае жыццё пад новымі прозвішчамі?

Стары ўздыхнуў і з цяжкасцю падняўся на ногі. Гарбатнік пырскай кіпенем ва ўсе бакі. Стары скрываўся, узяў прыхватку і выцягнуў гарбатнік з печы. Наліў кіпен у кубак, закінуў туды ж травяны збор, накрыл талеркай. Травы ён збіраў сам — на гарбату ўсё роўна не было грошай.

У вакно гучна грукнуў камень. Стары настараўжыўся. Не з-за сапраўднага страху, а так, дзеля парадку. Візіту афіцэра НКУС ён чакаў гадам і прызыўчайўся жыць у чаканні гэтага. Стары армейскі рэвалвер узору 1898 года з шасцю баяўымі патронамі, які ляжаў у шуфлядзе стала, таксама чакаў той сустрэчы. Чакаў, каб апошні раз гучна сказаць сваё слова.

Трывога была дарэмнай — камень у вакно быў кінуты суседскім хлапчуком. Стары ўздыхнуў. Рана ці позна гэткія жарты скончыцца тым, што ягонае сэрца не вытымае і спыніцца. Калі, канечні, раней яго не спыніцца страл з нагана. Так ці інакш, жыць яму засталося зусім нядоўга — зіму стары не перажыве, гэта ён адчуваў дакладна. Ён засядзеў на свеце. Занадта шмат у яго ворагаў, каб гэтак шмат жыць.

Дзверы асцярожна скрыпнулі. У іх прасунуўся моцны хлопец у галіфе.

Ён асцярожна азірнуўся па баках. Заўважыў Старога, які нібы спаў за сталом, паклаўшы твар на далоні. Хлопец кашлянуў. Стары не падняў галаву.

Хлопец зрабіў два крокі наперад і падкрэслена гучна шчоўкнуў абласці цяжкіх ботаў. Пасля гэтага гаркнуў камандным голосам:

— Станіслаў Міхайлавіч Шарэцкі!

Галава Старога варухнулася.

— Што?.. Хто тут??

— Старшы лейтэнант Народнага камісарыя ўнутраных спраў Міхайл Звягінцаў. Вы арыштаваныя. Папрашу сабраць рэчы і накіравацца са мной. Падрабязнасці будуць вам растлумачаны на месцы.

— Канечні, канечні... Скажыце толькі, ці ёсць у мяне дзе хвіліны, каб узяць саме неабходнае?

— Адна.

Рука Старога асцярожна пачягнулася ў шуфляду. Час прыйшоў. Час, якога Стары так дўрога чакаў. Вось ён, канец.

Далонь легла на рукайтку рэвалвера. Стары хуткім рухам узвёў курук...

Рэзкі шчаўчик пачаў лейтэнант. Хутчэй дзякуючы рэфлексам, чым свядомай думкі, дасведчаная рука выхапіла пісталет з кабуры. У дзверы ўваліліся два НКУСаўцы з шараговых. Не было ніякіх падставаў сумнівацца, што страліць яны будуць без усялякага папярэджання.

— Хай жыве вольная Беларусь! — прагучаў раптоўны крык, і ў той жа момант ўзарваліся чатыры стрэлы.

— Вось жа сукін сын!

Стары ляжаў на падлозе. На ягоных грудзях ярка чырванелі трыв ўваходнія адтуліны. Чатырвёртая знаходзілася на правай скроні.

Дзед Юрась

На выгляд яму было гадоў семдзесят, на самой жа справе праз месяц ён павінен быў сустрэць ужо дзяўчыні дзясятак. Дзед настіў доўгую — да грудзей — сівую бараду, а руکі, здавалася, мелі такую моцу, што лёгка

маглі задушыць у абыдымках ляснога мядведзя. Стары асілак умеў співаць песні, якіх ведаў вялізарную колькасць, за што яго вельмі любіў навакольны люд.

Дзед Юрась — а менавіта таксама было ў яго імя — заўжды быў рады даць параду. Ён лічыў сябе апошнім інстанцыям па ўсіх пытаннях.

— Здароў, дзеду! — азываўся я.

— Як твае справы?

— Спіна клятая, баліць — паскардзіўся дзед. Зрабіў ён гэта, прадстаўіўся ў маёй школе, але ніякага жадання псаўцаўца адносіны з Камісарыятам не меў.

— Так, канечні, прашу сядзіць,

— нельга казаць, каб я быў рады

госцю з гэтага ведамства ў маёй школе, але ніякага жадання псаўцаўца адносіны з Камісарыятам не меў.

— Я падцягніў да стала другі стул і сеў побач з афіцэрам. У класе стала ціха.

— Так, канечні, прашу сядзіць,

— дзякую, не адмоўлюся,

— дабрадушна пасміхнуўся афіцэр.

Не магу сказаць чаму, але ягоныя паводзіны да сябе і мая настярожанасць пакрысе пачала знікаць.

У школе стаяла буржуйка, каб дзеци не замерзлі ўзімку. На ёй жа я час ад часу заварваў гарбату — для сябе і дзяцей, калі было зусім халодна.

— Чым аваўязаны?

— Да як вам сказаць... Па сутнасці ў нічым. Хаця не, ёсць у мяне невялічкая справа, але аб ёй потым. Наколькі ведаю, вы не тады даўно тут?

— Крыху больш за паўгода.

— А што здарылася з папярэднім настаўнікам? Вы прафачце, што задаю шмат пытанняў — прафесія такая, — знейкай вінаватай усмешкай апраўдаўся ён. — Не здзіўляйтесь, што не вedaю, я сам не так даўно на гэтай пасадзе, прыслалі са Смаленску...

— Ну што вы! — заўсіхайся ў я. — Хіба ж тут ёсць штосьці, што можна было б хаваць? Мой папярэднік праства па ўзросце ўжо не спраўляўся са сваімі аваўязкамі. Яму далёка за семдзесят...

— Ах вось яно што... Дарэчы, мяне інфармавалі, што вы працуце не адзін — разам з жонкай, так?

— Я пацвердзіў.

— Эта жаўнер вызвольнай арміі! — стары зноўку ўсміхнуўся. — Я ж такі чалавек... Шмат усяго ўва мне намешана. Маці-та мая сапраўдна ўкраінка, малароска, як зараз бальшавікі завуць і як раней царскія начальнікі звалі. А вось бацька — натуральны паляк, нарадзіўся, значыцца, у польскай вёсцы Віскідкі, што пад Варшавай. Добры ён чалавек быў, бацька-та. Шмат чаго пра радзіму сява мne распавядаў. І пра жыццё польскіх і практічна ўсе ўсяго...

— Слухай, дзеду, а дзе ты такой ляянцы навучыўся? — не вытымае я.

— Э-э, Максім, — стары зноўку ўсміхнуўся. — Я ж такі чалавек... Шмат усяго ўва мне намешана. Маці-та мая сапраўдна ўкраінка, малароска,

НЕ ХАЦЕЎ БЫЦЬ БОГАМ

— Сам не змагу, прашу зразумець — справы. Але хтосьці з маіх падначаленых яе прывядзе — сама яна дарогі не ведае...

Праз чатыры гадзіны я зачыніў дзвёры школы і паціху пайшоў дадому. З галавы ніяк не ішоў візіт Раманава. На самой справе, мне ніяма ў чым было асабіста вінаваціць камісарыят, але я траху баяўся гэтай установы.

На вуліцы зусім сцямнела. Я асцярожна прабіраўся паміж лужынаў, якія пакрывалі ўсю шырыню дарогі. Пару разоў мне не пашанцавала, і я ўсё ж уступіў у халодную ваду. Натуральна, настрой мне гэта не падняло, але ходу я прыбавіў. Хацелася аднаго — дайсі дадому і ўрэшце сагрецца ля гарачай печкі, паставіць сушыща мокрыя боты і выпіць смачнай гарбаты.

Але больш за ўсё мне хацелася ўбачыць Таню і даведацца, як у яе са здароўем і як прайшоў для яе гэты дзень.

...Таня не спала. Я падышоў да ложка, нахіліўся, каб абняць яе.

— Толькі не надумай мяне цілаваць, не хапала толькі, каб абодва настаінікі заўтра не прыйшлі да школы, — прашантала яна. Аднак яе слова прайшлі паўз мяне, бо ўжо ў наступны момант я цілаваў яе вусны.

— Ну вось... ты ніколі не будзеш мяне слухацца, — з найграйней крыўдай сказала яна.

— Канечне не буду, таму што я цібе какаю.

— Абдымі мяне, — папрасіла яна.

Я прылёг на ложак і абняў яе за плечы.

— Не хварей, прашу, не хварей! Мне было так цяжка вытрымаць гэты дзень без цябе!..

Валі

За пяць хвілінаў да пачатку ўрока ў дзвёры зайшлі высокі малады чалавек, апрануты ў вайсковую галіфу, і дзяячынка.

— Старшы лейтэнант дзяржбяспекі Звягінцаў, — прадставіўся ён. — Да вас учора заходзіў маёр Раманаў...

— Так, так, вітаю, — я падняўся. — А гэта, напэўна, Валія, так?

— Дакладна, — кірунку галавой лейтэнант. — Наколькі разумею, вам трэба атрымаць дакументы?

— Так, вядома. Але гэта зойме няшмат часу.

Я запісаў дадзенія дачкі маёй ведамасць.

— Раманава Валянціна Віктораўна, 1928 года нараджэння, першы клас скончыла ў Смаленску. Я нічога не наблытаў?

— Не. Усё дакладна.

— Выдатна. У такім выпадку, я больш не буду вас затрымліваць.

— Калі мне зайдзіці па Валію? — запытаўся лейтэнант.

— Можаце забраць яе а палове на трэцюю.

— Дзякую, — ён каротка казырнуў і хуткім крокам выйшаў з памяшкання.

Я спаў неспакойна. Мне снілася маленькая Валія, потым маёр

Раманаў, потым Звягінцаў, які чамусыці ўсё хацеў злавіць мяне і ўдарыць цяжкім ялавым ботам. Я бег, бег, бег ад яго, спатыкаўся, падхопліваўся і зноўку бег. Звягінцаў ўсе набліжаўся, і мне ўжо падавалася, што я не ўцяжу. Нарэшце я зноўку ўпаў, і лейтэнант аказаўся побач. На ягоным твары гуляла д'ябальская ўсмешка...

— ...Камісарыят унутраных справаў! Адчыніце дзвёры!

Я не адразу зразумеў, што адбываецца. Стукалі адначасова і ў вокны і ў дзвёры. З вуліцы даносіўся брэх сабак і хуткі тупат ног. Мяркуючы па гуках, чокісты ламіліся не толькі да нас: грукат нёсся і ад суседніх дамоў.

— Адчыніце дзвёры!

Я падхапіўся, раптам адчуўши, што ў мяне мокрая ад поту спіна.

Таня таксама прачнulaася і глядзела на мяне спалоханымі вачымі.

Я падбег да дзвярэй і адкрыў замок. За дзвярима стаялі два сяржанты.

— Ваша імя і прозвішча!

— Савіцкі Максім Леанідавіч. Што...

— Вы жывеце адзін?

— З жонкай. Ды што ўрэшце...

— Паклічце жонку.

— Не трэба нікога клікаць, я тут, — Таня выйшла з-за маёй спіны.

— Скажыце, калі ласка, ваша імя і прозвішча.

— Савіцкая Таццяна Віктораўна.

— Акрамя вас у хаце нікога німа?

— Вядома, не! Слухайце... — я пачаў злавацца.

— Правер, — старэйшы з іх

кірунку дрогому, з сабакам.

— Ды што вы сабе...

— Максім Леанідавіч і Таццяна Віктораўна, у раёне вашай вёскі збег вельмі небяспечны злачынец, які этапаваўся канвоем разам з іншымі ворагамі. Мы прывяраем усе хаты ў вёсцы...

Да раніцы я ўжо так і не заснуй.

Наши часы, Інстытут Гісторыі

Вацлаў Міхайлавіч Міраноўскі прыгладзіў адной рукой напаўсі-

вяя валасы. Археолагу ішоў пяцьдзесят шосты год. Менавіта ён і кіраваў тымі раскопкамі, падчас якіх і былі знойдзеныя пахаванні расстраляных. Незвычайнай находкі ён дэманстраваў сваю вучнію — аспіранту Акадэміі, дванаццацірохгадовому хлопцу, які стаяў побач з ім і з вялікай цікавасцю разглядаў прадметы, выщынутыя ягоным настаінікам з пластикаўых пакетаў.

— Вось паглядзі сюды. Парцігар алюмініевы, цікавая знаходка. Большасць ахвяраў яўна паходзіла з простых людзей...

— Вацлаў Міхайлавіч, — аспірант адважыўся на пытанне.

— А колькі чалавек было ў раскапанай яме?

— Калі падлічыць усе фрагменты костак, атрымліваецца, што не менш сарака пяці.

— А колькі выяўлена магільня?

— Ах, вось ты да чаго... Мы налічылі дзвесце трынаццаць.

— То бок, калі ўзяць за сярэднюю колькасць сорак пяць, атрымліваецца каля... — аспірант моўчкі шавяліў вуснамі, падлічваючи пра сябе. — ...дзесяці тысячячаў чалавек!!!

— Я лічу, што ўсё ж такі менш. Па-першое, гэта даволі вялікая маля. Ну а па-другое... Мы не можам быць упэўненымі, што ва ўсіх ямах ёсць пахаванні. Пэўная частка з іх можа быць пустымі. Але на гэтым палігоне, мяркую, ляжыць не менш за сем-восем тысячячаў чалавек.

— Сем тысячячаў... А колькі можа быць такіх месцаў?..

— Ніхто не скажа табе цяпер, колькі. Адно магу сказаць — шмат.

На століку ля вакна раптам зайшоўся залівістым перакатам тэлефон. Вацлаў Міхайлавіч цікава падняўся з-за стала і падышоў.

— Слухаю.

— Вацлаў Міхайлавіч Міраноўскі?

— Так.

— Вацлаў Міхайлавіч, вам лейпэзгарніць вашыя даследаванні адносна масавых пахаванняў, якімі вы займаецеся ад мінулага тыдня, і перадаць справу вайсковай праکуратуры.

— З кім я размаўляю? Назавіцеся.

— Вацлаў Міхайлавіч, гэта вельмі настойлівая парада. Даследаванні могуць быць вельмі непажаданымі, а іх вынікі даўволі небяспечнымі. Пакуль гэта толькі парада.

— Назавіце сябе!

— Маёр Камітэта дзяржбяспекі Міхалевіч.

— Маёр Міхалевіч, прашу выслушаць мяне. Ніякіх даследаванняў я згортаўца не збираюся, тым больш не збираюся нікому перадаваць справу. Хай вайсковая праکуратура займаецца сваімі справамі, я, як дзяржбяўны эксперт, буду займацца сваімі. Нагадаю вам, што па факце масавых пахаванняў невядомага паходжання ўзбуджана крымінальная справа, і займацца ёй — гэта мой абавязак як эксперта-археолага і праста як навукоўца. Дзякую вам за клопат, але ён абсалютна недарэчны...

— Гэта пачалося яшчэ ўвесень. Аднекуль з гораду праз нашу вёску пачалі гойсаць вялікія чорныя машыны з крытым кузавам. Пакрысе яны прабілі праз снег і прамерзлі глебу глыбокія каліяны — аж да самага лесу.

А на пачатку снежня ў лесе пачалося будаўніцтва. Побач з чорнымі крытымі грузавікамі з'явіліся грузавікі з адкрытымі бартамі, на якіх везлі ў лес апрацаваныя дошкі і будаўнічы матэрыял. За два тыдні трохметровыя плоты абкружылі лес на пяць кіламетраў углыбы. На ўездзе ў лес была збітая агромістая брама. Штодзень і штоноч каля яе неслі варту два шарагоўцы НКУС...

Заняткі скончыліся дваццаць хвілінаў таму. Я пакрысе збіраў свае рэчы, перыядычна адказваючу на дзіцячыя словаў развітання.

Ля задніх сталоў стаялі і адчыніўшы шапталіся Ясік з Валія. На дзіве, дзе зеці пасяявалі, я часта заўважаў, як яны разам східзілі са школы, калі за Валія не заходзіў маёр альбо Звягінцаў. Больш сяброў ні ў хлопчыка, ні ў

маёравай дачкі ў класе не было, верагодна гэта таксама адыграла сваю ролю.

— А вы чаму не сыходзіце да дому? — ветліва запытаўся я.

Яны асцярожна наблізіліся да мяне.

— Максім Леанідавіч... мы...

— Мы бацелі...

— Калі ласка, я вас слухаю. У вас штосьці здарылася?

— Максім Леанідавіч... мы на конт той высокай брамы ў лесе.

— Та-а-ак... — жэстам я загадаў ім сесці за стол перада мной, сам пайшоў і зачыніў дзвёры ў класны пакой. — Вы хадзілі да брамы?

— Так, мы хадзілі. Мы... — Голос Валі дрыжкаў і зрываўся, было добра бачна, што яна вельмі хавялаўся і ледзіве стрымлівалася ад таго, каб не заплакаць.

Размову працягнуў Ясік.

— Максім Леанідавіч, толькі не лайцеся на нас! Мы... нам німа чаго было рабіць, і мае, і Валіны бацькі затрымліваюцца на працы ажно да ночы, вось мы і бадзяземся разам... Прыйкладна ў кіламетры ад брамы мы знайшлі лаз... Мы пралезлі і выйшлі да вялікай працягліні. Там было шмат людзей у форме. Яны размаўлялі паміж сабой, палілі цыгарэты. Частка з іх збрала нейкія рэчы. А за імі з вялікім бульдозерам рулювалася аўтамабіль — яна была ўжо засыпаная. Але галоўнае не гэта. Галоўнае, што...

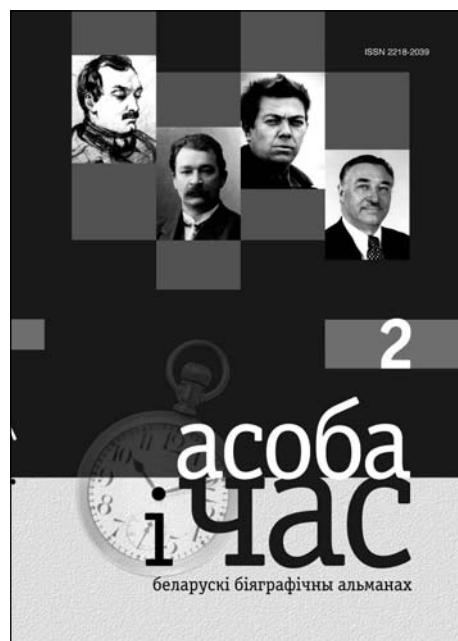
— Гэтая яма дыхала! — Валія ледзіве не закрычала, і па яе шчоках нарэшце пачяліклі слёзы.

— Цішэй, калі ласка!

— Максім Леанідавіч, яма насымэр

▼ КНІГАЗБОР

Асоба і час. Беларускі біяграфічны альманах. Выпуск 2. Уклад. Аляксандар Фядута. — Мінск: Лімарыус, 2010. — 392 с.

Чарговы нумар Беларускага бібліяграфічнага альманаха «Асоба і час» багаты на гучныя імёны. Матэрыялы выпускі прысвечаныя Васілю Быкову, Уладзіму Караткевічу, Максіму Лужаніну, архітэктару Івану Жалтоўску, вучоным Адаму Багдановічу, Яўгену Вярбіцкаму, Івану Замоціну, Аляксандру Еўлахаву, генералу Кірпяну Кандратовічу, філамату Вінцэнту Будрэвічу. Сярод аўтараў тэкстаў — Аляксандар Фядута, Сяргей Харэўскі, Адам Глобус, Якуб Басін, Іван Саверчанка, Андрэй Расінскі... а таксама дзіцячы ўрач з Мінска Мініна Лапідус і гарадзенская журналістка Фрыда Пугач.

Акудовіч Валянцін. Архіпелаг Беларусь. — Мінск: Логвінаў, 2010. — 220 с.

У новай кнізе літарата і філосафа чытач знойдзе дыялогі, фрагменты гутараў, дыскусіі ды палемік, у якіх аўтар браў удзел цягам апошніх пятнаццаці гадоў. Значная частка іх прагучала на хваліх Радыё Свабода.

Тэксты, што ўвайшлі ў кніжку, узятыя з газетай і часопісаў. Эта не цалкам тэксты, інтэрв'ю, гутаркі ды дыялогі, а выцінанкі з іх, згрупаваныя паводле прынцыпу цэласнасці тэм. І такі прынцып прымусіў аўтара падзяліць кніжку на 6 раздзелаў, у якіх тэксты па беларускай гісторыі, літаратуре, філософіі.

Адзін з самых цікавых раздзелаў прысвечаны палітыцы. Хоць усё тое, што не вытрымала часу, так званая штодзённая журналістыка, у кніжку не ўвайшло. Акудовіч признаўся, што палітыку не любіць: «Усе палітыкі — гэта курду-пелі, якіх чудоўная фея падае як прыгажуну».

I гэтай тэмэ прысвечаны невялікі тэкст, які так і называецца: «Пастамент для курду-пеля»...

Беларус 2010. Літаратурны альманах беларускіх пісьменнікаў замежжа. — Нью-Ёрк: Выдавецтва газеты «Беларус», 2010. — 282 с.

Чацвёрты нумар выдання, заснаванага ў 2007 годзе, парадуе сваіх чытачоў не толькі ста-лай перыядычнасцю і павелічэннем колькасці аўтараў, але і якасцю надрукаваных твораў. Сярод аўтараў часопіса — Аляксей Арцёмай, Аляксандар Баршчэўскі, Ірына Варабей, Віталь Воранаў, Янка Запруднік, Віялета Кавалёва, Якуб Лапатка, Цімох Ліякумовіч, Алег Мінкін, Сяргак Сокалаў-Воюш, Аляксандар Тарановіч, Макс Шчур і іншыя.

Вітаёт Кіпел у прадмове да альманаха аса-лівую значнасць надае таму, што ён выходзіць на «клясычным правапісе»: «Я, як і шмат маіх сяброў — рэаліст. Наркамаўка сёньня нераважае. Эта — дзяржава, школа, набытая навыкі. Аднак нікельга сълісвата плясцічны правапіс у расход. У выніку ён будзе, павінен, дамінаваць у нацыянальной дзяржаве».

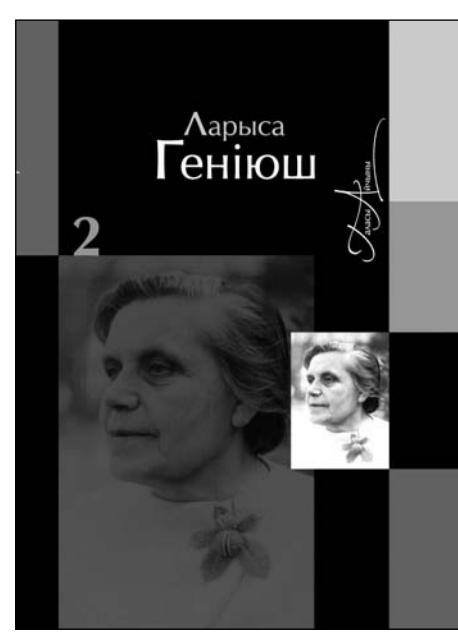
Вонэгут Курт. «Бойня № 5, або Крыжовы паход дзетак»: раман. Пер. з англ. Павел Касцюкевіч. — Мінск: Логвінаў, 2010. — 220 с. — (Бібліятэка Бацькаўшчыны. Пераклады. Кніга I)

Новая выдавецкая серыя «Пераклады» рас-пачалася раманам Курта Вонегута «Бойня №5, або Крыжовы паход дзетак». Цяжка паверыць, што гэты сусветна вядомы твор дагэтуль не гуч-чай па беларуску і столькі гадоў чакаў свайго перакладчыка... І добра, што так сталася, бо іна-

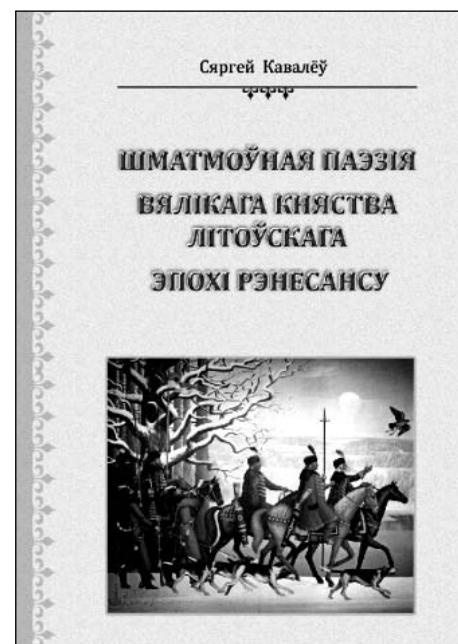
чай мы не мелі б такой чудоўнай паслямовы ад перакладніка Паўла Касцюкевіча, якай сама па сабе твор мастацтва...

Геніуш Ларыса. Збор твораў. У 2 т. Кн. 1. Уклад. М. Скобла. — Мінск: Лімарыус, 2010. — («Галасы Айчынны»).

Першы том аднаго з першых збораў твораў Ларысы Геніуш складаюць паэтычныя тэксты пісьменніцы, у тым ліку 72 вершы, якія публікуюцца ўпершыню. У кнізе змешчана шмат невядомых здымкаў — ад студынага партрэта, зробленага ў 1939 годзе ў Празе, да здымку яе лагернай ка-шуплі з нашытым на спіне арштанцкім нумарам... У другім томе друкуеца проза: дакументальная аповесць «Споведзь» і лісты Ларысы Антонаўны — да Васіля Быкова, Максіма Танка, Рыгора Бара-дуліна, Зоські Верас, Дануты Бічэль, да тагачасна-га амбасадара ЗША ў Чэхіі Лорэнса Стайнгарда. Большасць лістоў друкуеца ўпершыню.

Кавалёў Сяргей. Шматмоўная паэзія Вялікага Княства Літоўскага эпохі Рэнесансу: манаграфія. — Мінск: Кнігзбор, 2010. — 376 с.

Літаратуру Вялікага Княства Літоўскага эпохі Рэнесансу ад пачатку XVI да пачатку XVII ст. «лі-тоўскія даследчыкі» разглядаюць як інтэгральнную частку літоўскай літаратуры, украінскую — як частку літаратуры ўкраінскай, а польскую — як частку літаратуры польскай», — піша Сяргей Кавалёў ва ўводзінах. Заканамернае пытанне: а ці не ёсьць шматмоўная паэзія ВКЛ здобыткам і беларускай культуры? Так, даўно час адмовіцца ад са-старэлай канцепцыі, што старадаўняя беларуская літаратура — гэта толькі тэксты на старабеларускай і царкоўнаславянскай мовах. Бо тады з нашай спадчыны выпадалі лаціна і польскамоўныя творы Сымона Буднага, Анд-

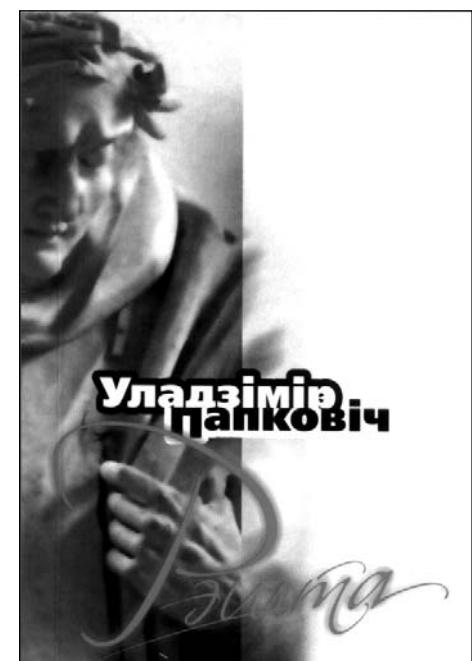
рэя Рымши, Каятана Марашэўскага, Саламона Рысінскага, Міхала Карыцкага, не кажучы ўжо пра Міколу Гусоўскага, Яна Вісліцкага... Сваю кнігу даследчык прысвяціў светлай памяці пра-фесара і паэта Алега Лойкі.

Майсеенка Анатоль. Роздум: вершы, паэмы, прысвячэнні; Прадм. А. Ліс. — Мінск: А. М. Вараксін, 2010. — 264 с.

Вучоны, фіолаг, аўтар літаратуразнаўчых кніг, выкладчык Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры Анатоль Майсеенка (1940-2009) быў вядомы яшчэ і як таленавіты паэт-лірык, які лепшыя стронкі сваёй творчасці прысвя-ціў тэмэ Радзімы — Беларусі. Сведчанне таму і кніга, выхаду якой ён не дачакаўся... «Адбалела душа, адбалела, // Адляцела ад цела душа...» Але засталіся дзясяткі ўдзячных вучняў, якія будуть памятаць і згадваць свайго Наставніка...

Папковіч Уладзімір. Рэшта: вершы. — Мінск: Медысонт, 2010. — 64 с.

Гэтая сціплая кніжка з сімвалічнай назвай «Рэшта» пры чытанні ператвараеца ў Вялікую кнігу жыцця. 75-гадовому паэту і перакладчыку Уладзіміру Папковічу ёсьць што сказаць на разви-тванне людзям і сабе. Чаму на развітанне? Такім тужлівым настроем прасякнутая ўся кніга. Сэнс жыцця, сцежкі быцця, якія мы выбіраем (ци яны нас?), пакутная Радзіма, змест паэзіі і творчасці ўвогуле — пытанні, якія так і застануцца без ад-казаў, колькі б мы ні шукалі іх... А ратуе настолькі іронія і ўмэнне пасмяяцца з саміх сябе: «Стайся да сябе так, як ставішся да іншых. Жудасна будзе тады застацца сам-насам з сабой...» Менавіта таму сатырычным раздзелам «Расслабцеся» і заканчвае свой зборнік аўтар.